

24. Örtük Okur'un İzinde Kurmaca Anlatılarda Kurt/Mankurt Fenomenleri: Kan Davası, Gün Olur Asra Bedel, Cassandra Damgası, Dişi Kurdun Rüyalari, Cesur Yeni Dünya, Ölüm Hükümü¹

Mehmet Ali GÜNDOĞDU²

APA: Gündoğdu, M. A. (2024). Örtük Okur'un İzinde Kurmaca Anlatılarda Kurt/Mankurt Fenomenleri: Kan Davası, Gün Olur Asra Bedel, Cassandra Damgası, Dişi Kurdun Rüyalari, Cesur Yeni Dünya, Ölüm Hükümü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö14), 452-473. DOI: 10.29000/rumelide.1454401.

Öz

Kurmaca anlatılarda insan, toplum ve doğa hayatının unsurları ya doğrudan ya da örtük bir şekilde daima yer almıştır. Çevreye ait her bir unsurun metin içinde okurun bilincinde canlanacak birer fenomen olarak ortaya çıkması mümkündür. Bu fenomenlerin ortaya çıkartılması ancak ideal okurun perspektifiyle mümkündür. Wolfgang Iser'in okur merkezli alımlama kuramı, metinlerin böyle belli bir bağlamda örtük yapıdaki izlerden yola çıkarak yorumlanmasına oldukça müsait bir yöntem sunar. Bu makalede metinlerin bu örtük yapısında kurt/mankurt fenomenlerinin ortaya çıkartılması hermenötik olarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Fenomenal olarak kurt; asaletin ve özgürlüğün aynı zamanda da uzlaşmazlığın ve vahşiliğin sembolüdür. İnsanoğlu tarih boyunca kurdun bu üstün meziyetlerini hayranlıkla izlemiş ve değer olarak kendini onunla özdeşleştirmiştir. Diğer taraftan kurdun toplum hayatına uzak olması, sosyal bir varlık olan insana uygun gelmemektedir. Bu toplumsal uyum sürecinde ise, insan sahip olduğu değerlere dikkat etmezse yozlaşıp özünden uzaklaşabilir. İşte mankurt motifi de, bu uzaklaşmayı, köpekleşen kurt sembolü üzerinden gösterir. Yani, yaratılışında asil ve özgür olan bireyin çıkar sevdasıyla çeşitli merkezlere yaltaklanması, soysuzlaşması, geçmişine ve özüne ihanet etmesi, bu fenomen üzerinden okurun zihninde canlandırılabilir. Çalışmadaki metinler örtük yapıda bu fenomenlerin ya ikisinin beraber ya da birisinin bulunması gözetilerek seçilmiştir. Reşat Nuri'nin *Kan Davası*, Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel'i*, *Cassandra Damgası* ve *Dişi Kurdun Rüyalari*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sı* ve Elçin'in *Ölüm Hükümü* bu fenomenlerin örtük yapıya temel teşkil etmesi noktasında ele alınmış ve metnin yönlendirmeleri dikkate alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Wolfgang Iser, Alımlama Kuramı, Kan Davası, mankurt, Gün Olur Asra Bedel

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %7

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 18.02.2024-**Kabul Tarihi:** 20.03.2024-**Yayın Tarihi:** 21.03.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1454401

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme

² Dr. Öğr. Üyesi., İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Dr., İstinye University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye), maligundogdu@yahoo.com, **ORCID ID:** 0000-0002-5856-1447, **ROR ID:** https://ror.org/03o81nz23, **ISNI:** 0000 0004 5936 1556

Wolf/Mankurt Phenomenons in Fictional Narratives in the Footsteps of the Implied Reader: Kan Davası, Gün Olur Asra Bedel, Cassandra Damgası, Dişi Kurdu Rüyalari, Cesur Yeni Dünya, Ölüm Hükmi³

Abstract

Facts of human, social and natural life have always been included in fictional narratives, either directly or implicitly. It is possible for each fact of the environment to emerge within the text as a phenomenon that will come to life in the reader's consciousness. Revealing these phenomena is only possible with the perspective of the ideal reader. Wolfgang Iser's reader-centered reception theory offers a method that is quite suitable for interpreting texts based on implicit traces in such a certain context. In this article, the uncovering of the wolf/mankurt phenomena in this implicit structure of the texts has been tried to be interpreted hermeneutically. Phenomenally, the wolf; it is a symbol of nobility and freedom, but also of intransigence and brutality. Throughout history, humankind has admired the superior virtues of the wolf and identified itself with it. On the other hand, the wolf's distance from social life does not suit humans, who are social beings. In this process of social harmony, if a person does not pay attention to the values he has, he may become corrupt and move away from his essence. The mankurt phenomena shows this distance through the symbol of the wolf turning into a dog. In other words, the individual, who is noble and free by nature, flatters various centers for the love of self-interest, becomes degenerate, and betrays his past and essence can be visualized in the reader's mind through this phenomenon. The texts in the study were selected considering the presence of either or both of these phenomena in the implicit structure. Reşat Nuri's Kan Davası, Cengiz Aytmatov's Gün Olur Asra Bedel, Cassandra Damgası and Dişi Kurdu Rüyalari, Aldous Huxley's Cesur Yeni Dünya and Elçin's Ölüm Hükmi are discussed in terms of these phenomena forming the basis of the implicit structure. and an attempt was made to interpret it by taking into account the guidance of the text.

Keywords: Wolfgang Iser, Reception Theory, Kan Davası, mankurt, Gün Olur Asra Bedel

1.Giriş

Eski çağlardan beri insanlar doğa ile iç içe yaşamışlar, ekosistemdeki canlıların her biri ile ayrı bir ilişki kurmuşlardır. Bu canlılar; insanların sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik bütün hayat alanlarına değişen yoğunluklarda dâhil olmuşlardır. Bunlardan kedi, köpek ve güvercin gibi hayvanlar insanlara daha yakın, kent hayatına daha uygun karakteristik özellikler sergilerken; aslan, kurt ve kartal gibileri ise, doğanın özgür dünyasını tercih ederek mümkün olduğunca sosyal yaşamımıza uzak durmuşlardır.

³ **Statement:** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 7
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, Article Registration Date: 18.02.2024-Acceptance Date: 20.03.2024-Publication Date: 21.03.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1454401
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

İnsanın da içinde bulunduğu yeryüzündeki bütün canlıları harekete geçiren ve yönelişlerini etkileyen önemli sebepler; barınma ve beslenme ihtiyaçlarıdır. Doğanın uçsuz bucaksız orman ve bozkırlarındaki hayvanları harekete geçiren bu sebepler, aynı şekilde kentlerde insanların arasında yaşayan hayvanları da derinden etkiler. Onlar da aynı sebeplerle insanoğluna yaklaşmışlar ve ihtiyaçlarının derdine düşmüşlerdir. Ancak bu ilişki karşılıklıdır. İnsanoğlu da bu hayvanlar ile temas kurarken kendi çıkarını dikkate almaktadır. Çünkü köpeğin bekçiliğine, tavuğun yumurtasına, ineğin sütüne, arının balına, güvercinin postacılığına, atın ulaşım ve ziraata yardımına ihtiyacı vardır.

Kültür ve edebiyat, insanoğlunun iç ve dış hayatının gerçekliğinden doğar ve sosyal yapı içinde şekillenir. Toplum hayatının ya da insan dışındaki ekosistemin dâhil olmadığı bir sanat hareketinin ortaya çıkması mümkün değildir. Sanat eserlerine özellikle de bu çalışmada ele aldığımız kurmaca anlatılara baktığımızda ekosistem içindeki hayvanların pek çoğunun bu eserlere girdiğini ya da çeşitli özelliklerinin yansıdığını görürüz. Bu hayvanlar bazen fiziksel varlıkları ile doğrudan bazen de karakteristik özellikleri üzerinden simgesel ve imgesel olarak çeşitli anlatılara şekil, biçim ve içerik olmuşlardır. Hatta bazı hayvanların meziyetleri ya da mizaçları anlatıların estetik kurmaca yapısında önemli roller oynamıştır.

Konumuz bağlamında köpek ve kurdu ele alırsak; bunlar insan hayatında önemli bir yere sahip, bir taraftan birbirlerine çok yakın diğer taraftan da çok uzak karakteristik özelliklere sahip metaforik olarak ilginç hayvanlardır. Görünüşte birbirlerine benzeyen ve et yiyen bu avcı hayvanlar, diğer taraftan birbirlerine çok zıt özelliklere sahiplerdir. Çünkü biri insanlara sadık, kent hayatına alışkın ve uyumlu; diğeri ise insanlara soğuk, kent hayatına yabancı ve uzlaşmazdır. Birinde insana bağlılık ve hizmet etmek; diğerinde ise vahşi doğadaki özgürlük ve asalet öne çıkar. Köpek, çanağından karnını doyurduğu insana sadakatle bekçilik ve arkadaşlık görevini icra ederken; kurt hiçbir zaman hiçbir sebep ile insana ve ait olduğu topluma bağlılık göstermez; özgür olarak doğada yaşar. Ne kadar ihtiyacı olsa, yine de köpek gibi insanın kapısına gitmez; en fazla kırsal alanlardaki sürülere saldırır, alacağını alır ve tekrar özgür doğasına koşar.

Evrensel değerler noktasında karakteristik özelliklerine bakarsak; köpeklerin bir arkadaş ya da yardımcı olarak sadakat göstermesi ilk planda olumludur. Bazı toplumlarda köpeğin bu rolüne bağlı olarak simgesel anlamda yüceltici ifadeler bile kullanılmıştır. Örneğin, “*eski Yunanlılar için köpek, tanrısal bir hayvan, cesaretin, sadakatın ve bilgeliğin timsalidir*”. (Yetkin & Öksüz, s.4250) Ancak bazı kültürlerde, özellikle de Türk kültüründe köpeğe kurdun karşısında daha olumsuz ve zayıf bir rol verildiğine dair yorumlar vardır. “*Kurt ile köpek arasındaki fizyolojik benzerlik, Türk mitolojisinde kurdun değişmez kutsal yeri olması ve köpeğin her zaman açgözlülüğün, ihanetin ve aşağı duyguların temsilcisi olması nedeniyle kötü konuma köpeğin seçilmesini sağlamıştır*”. (Çoban, 2013) Fakat diğer kültürlerde olduğu gibi Türklere ait pek çok kayıta da köpeğin sadakat ve cesarete dayanan simgesel olarak olumlu karşılıklarına rastlamak da mümkündür. (Onsori, s.216-218)

Kurtların, hayvancılıkla uğraşan kırsal kesimdeki halkın arasında bireysel tecrübeye dayanan sinsi, hain ve düşman gibi olumsuz karşılıklarının ötesinde; metinlere, destanlara yansıyan gücün, bağımsızlığın ve asaletin simgesi olması ise, aynı değerleri kendine de yakıştıran insanoğlunun ilgisini çekmektedir. Dolayısıyla insanlar kurdun bu mitolojik özelliklerine biraz da hayranlıkla bakarlar. (Bayram, s.22) Hatta bu hayranlık ve yüceltme, kurdun vahşiliğinden, uzlaşmazlığından, düşmanlığından ve ait olmadığı mekanlara verdiği zararlardan duyulan endişeden bile daha büyüktür. Özellikle Türkler “*tarih boyunca kurttan hem korkmuş hem de onu kutsal bir varlık olarak değerlendiren yeri geldiğinde tanrısal bir konuma getirerek ona saygı duymuşlardır*”. (Taş, s.63) Dolayısıyla bazı destansı

metinlerde kurt adeta Türklerin millet ve topluluk olarak sembolü haline gelmiştir. (Altun, s.93) İslam literatüründe de kurt ile ilgili menkıbelerde bazen olumsuz hatta yüceltici bir bakış açısı vardır. Bazen Allah tarafından gönderilen bir melek bazen çobanın hidayetini vesile olan ve koyunlara çobanlık yapan bir mürşit bazen de Dede Korkut'ta geçtiği üzere yüzü mübarek olan hayvandır. (Karasoy & Tombul, s.134; Ergin, s.101) Ancak hoşlanılmayan ve hemen bütün kültürler ve insanlar tarafından etik görülmeyen fenomenal davranış modeli ise, simgesel olarak kurtların köpekleşmesidir. Eğer kurt, sembolik olarak karakterinin merkezini oluşturan asaletini ve bağımsızlığını terk eder ve köpeğe benzerse yozlaşır ve bütün değerini kaybeder. Yani bu bakış açısıyla kurt kurt olarak kaldıkça saygıya, köpeğe benzedikçe de sefaletle layıktır.

İmgesel olarak bu karşılaştırmaya baktığımızda; önemli bir kısım edebiyat eserlerinde insanın asaletle verdiği değer, kurdun özgürlüğüne olan düşkünlüğü fenomeni üzerinden verilir. Kurdun uzlaşmasız düşmanca vahşiliği ise, özüne ait bir karakter olduğu için tolere edilebilir. Arkadaşça bir bağlılık ise, köpeğin sadakati fenomeni üzerinden verilir. Fakat köpeğin özündeki arsızlık, insanın öz değeri olan asaletine zarar verdiği için bu tarafıyla daima uzak tutulur. Çünkü her ne kadar insana daha yakın olan varlık köpek olsa da, insan özü itibarıyla kurt gibi asil ve özgür olmalıdır. İşte özünde asil bir varlık olarak yaratılmış insanın, bu asaletini bırakıp köpek gibi arsızlaşması, dalkavukluğa kalkışması, özgürlüğünü terk edip yaltakçılık yapması, özüne ve değerlerine ihanet etmesi ve şuursuzca çanak yalayıcılığına soyunup belli merkezlere bağımlı hale getirilmesi, yani soysuzlaşması; kurdun köpekleşmesi fenomeni üzerinden "mankurt" motifi ile ifade edilmiştir. (Azap, 2013) Dolayısıyla metinlerde asalet ve özgürlük değerleri bağlamında kurt figürünün karşısında fenomenal olarak köpek değil, daha çok mankurt profilinin aranması hermenötik olarak daha derinlikli bir yapıyı karşımıza çıkarır. Hatta mankurt göstergesini doğrudan hiç kullanmayan anlatı okumalarında bile, bu derinlikli motifin varlığı fenomenal olarak okurun bilincinde belirebilir. Kurdun etiyle kemiğiyle gerçek bir hayvan olduğunu düşünürsek, bu kavramın yorumbilimsel karşılığının kurmaca bir kahraman üzerinden verilebilmesi mümkündür. Ancak mankurt adında bir hayvan olmadığı için Cengiz Aytmatov'un mankurt efsanesini anlattığı bir romanı dışında edebî metinlerde bu fenomenin ortaya çıkartılması ancak okurun da metne dâhil olmasını gerektiren hermenötik yoğun bir analizle mümkündür.

Bu makalede Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel*'indeki Nayman Ana efsanesi üzerinden mankurt motifi tanımlanacaktır. Ayrıca aynı romanın yapısında yerleştirilmiş örtük okura özgü mankurtlaşma fenomeninin roman kahramanları üzerindeki yansıması Sabitcan üzerinden ele alınacaktır. *Dişi Kurdun Rüyalari*'nda Akbar ve Taşcaynar gibi özgürlüğüne düşkün kurtların ya da kurt gibi asil ve özgür olanların her geçen gün yaşam alanı daralırken Abdias'ın çevresindeki insanların adeta birer mankurt gibi nasıl soysuzlaştıkları alımlama estetiği üzerinden yorumlanacaktır. *Kassandra Damgası*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sı*, Elçin'in *Ölüm Hükümü* ise alımlayıcı bir metin realizasyonu ile mankurtlaşma fenomeni üzerinden analiz edilecektir. Reşat Nuri Güntekin'in *Kan Davası*'nda ise uzlaşmasız kurt asaleti karşısında mankurtlaşmış bir topluluk profili örtük okura ait eğilimlerin üzerinden ve Ömer ideal kahramanının bakış açısı ile değerlendirilecektir. Çalışmada kuramsal olarak okurun bakışını ve yorumunu merkeze alan alımlama estetiği esas alınmıştır. Öncelikle çalışmanın kuramsal yaklaşımı anlatılacak daha sonra da romanlara örtük okur üzerinden bakılarak kurt ve mankurt motifleri yorumlanacaktır.

2.Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi: Hermenötik Ve Alımlama Estetiği

20.yüzyılın özellikle ikinci yarısında gelişen roman sosyolojisine göre bir edebî metin, toplumsal şartların veya bir topluluk bilincinin basit bir yansıması değil, o topluluğu oluşturan unsurlardan biridir.

Edebiyat metnini bir ayna olmaktan öte, geçmişte yansıttığı düşünülen dış dünyanın önemli bir parçası haline getiren bu bakış açısı, her şeyden önce eserin iç tutarlılığına odaklanır. Çünkü bu tutarlılık, ancak daha geniş bir tutarlılıklar ağıyla, yani tarihsel ve toplumsal ağ örgüsü ile anlaşılmalı, yorumlanmalı ve açıklanmaya çalışılabilir. Örneğin “Roman Sosyolojisi”nin yazarı Lucien Goldmann’a göre, metin gerçek anlamını ancak bir yaşamın veya bir davranışın içine oturtulduğu zaman kazanır. Bu yaşam ya da davranış; yazarın değil, toplumsal bir yapının ürünüdür. Metnin içinde ise, anlam üreten bir yapı vardır. Bu yapı ile davranışın ait olduğu topluluğun bilincini oluşturan zihinsel yapının irtibatlandırılması gerekir. Daha önce diyalogizm kuramını ortaya koyan Mihail Bahtin de romanların tarihi, sosyal ve kültürel geçmişleri ve çevresindekilerle beraber incelenmesi gerektiğini söyler. Tarih ve toplum, yazarın çalışmalarını besleyen, yazarın da diyalog kurduğu metindir. Bu diyalogun en iyi gerçekleştiği edebî tür ise, edebiyat ile gerçekliği uzlaştırmaya çalışan romandır. Julia Kristeva, aynı Bahtin gibi edebî metinde geçmişteki kültürün hem de çevre kültürlerin metinlerinin yer aldığını söyler. Bir metin hem tarihi görüp okur hem de tarihin içinde yer alır. Her metin göstergeçözümsel bir metotla toplum ve tarih içinde değerlendirilir. (Rifat, s.57)

Hermenötik metin yorumları Kristeva’dan önce Roland Barthes’in göstergebilim kuramı ile büyük bir dönüşüme uğrar. Göstergebilim, romanda yazarın bilinçli ya da bilinçsiz olarak ortaya koyduğu seçme işlevine dikkat çeker. Bu işlev romanı adeta çevredeki olguların birer “gösterge dizgeleri” haline getirir. Gösterge dizgeleri ekonomi, siyaset, kültür ve tarih sahalarında söz konusu olan toplumsal hafızanın ve yönelişin izlerini edebî esere aktarır. Dolayısıyla eserin salt gerçekliği yerine simgesel değerini çözmeye odaklanılır. (Rifat, s.27)

Edebî eseri göstergeler üzerinden dış dünyanın bir parçası haline getirmek, aynı zamanda okurun yorum biliminde öne çıkartılmasına olanak sağlar. Çünkü göstergeleri çözmeye işi okura düşmektedir. Örneğin, Umberto Eco, metindeki göstergelerin varlığını Barthes gibi kabul eder, ancak metnin anlamlandırılma işini daha çok okura bırakır. Ona göre metin tembel bir makinedir ve gerçekleşebilmek için okurun iş birliğini gerektirir. Yazar söylemediği, sustuğu ya da özellikle söylemeyeceği veya yinelemekten kaçındığı, üstü kapalı olarak geçtiği yerlerin yorumu için kendine metiniçi bir “örnek okur” tasarlar. Nasıl yazar metnini gerçekleştirme biçimini düşünüyor ve onu üretiyorsa, yazarın kendi metni için tasarladığı örnek okur da, bu metnin gerçekleştirilmesine yorumsal açıdan katkıda bulunur. Bu amaçla okur, toplumsal-kültürel birikimine dayanan belli bir “kolektif belleği” harekete geçirir. Bu bellek, adeta varsaydığımız bir ansiklopedi gibi okurun metni yorumlamasında “örtük bir bilgi ağı”nı oluşturur. (Rifat, s.40) Hans Robert Jauss’un hermenötik alımlama estetiğine göre de, eserin yorum bekleyen ufku ile okurun kendi dünyasının ufku arasındaki kaynaşma sonucu ortaya yeni anlamlar çıkar. Okurların dünyası ise, ancak kültürel, tarihsel ve ideolojik birikimlerinin içine oturtularak değerlendirilebilir. (Eagleton, 111)

Iser’in alımlama kuramı ise, edebî metnin yorumlanmasında farklı anlamları üretebilecek aktif bir okuru gerektirir. Okur, yazar tarafından kasıtlı olarak bırakılmış boşlukları doldurmanın da ötesinde anlamın yapısına katılır. “Okur metni içsel olarak tutarlı kılacak biçimde inşa etmelidir. Iser’in okuma modeli temelde işlevselcidir: Parçalar bütüne tutarlı bir biçimde uyarlanmalıdır.” (Eagleton, s.108) Okur yönelimlerini oluşturan metinsel çatı; “repertuar”, “strateji” ve “okuma süreci esnasındaki metin realizasyonu” dediğimiz üç düzeyden oluşur. (Zima, 114-115) Repertuar, bir toplumdaki politika, din, kültür, edebiyat ve bilim gibi alanların arasındaki ilişkileri şekillendiren değerler, inançlar, gelenekler ve alışkanlıklar sistemidir. Yani sosyal sistemler ve edebî geleneklerde zaman içinde oluşmuş ideolojik bir birikimdir. (Iser, 1978, s.86) Bu repertuar, önceki metinleri oluşturan sosyal ve estetik kaideleri kendinde toplar ve içine çeker. Metnin kurmaca yapısı bu kaidelere bağlı olarak göndergesel

bileşiklerden oluşur. Kurmaca ve gerçeklik arasındaki kopukluğu izale etmeye yönelik bir köprü görevi icra eder.

Iser'in stratejiler diye ifade ettiği ise; yazar veya anlatıcı tarafında kurmaca anlam dünyasının ortaya çıkması için kullanılan tahkiye metotları ya da metin içi yönlendirmelerdir. Bu metotlar okuma süreci boyunca bir yandan olayların akışını düzenlerken diğer yandan okura rehberlik ederek metin içindeki tutarlılıklar ağını örür. Bu yapının ilk planda Goldmann'ın genetik yapısalcılığındaki iç tutarlılığa benzediği söylenebilir. Goldmann'ın iç tutarlılığı, daha geniş tarihsel ve toplumsal bir tutarlılıklar ağı ile anlam ve yorumun ortaya çıkmasını sağlar. (Rifat, s.45) Ancak Iser'in stratejileri, Saussure'ün dil bilimsel modelindeki sentagmaya, yani sentaktik yapıda öğeleri birbirine bağlayan ve onları yöneten sisteme benzer. Kronolojik bakış açısıyla sabitlendiği için belirgin bir geçici düzene dayanır. (Zima, s.116) Ancak nihai işlevi sabit gibi gözükene alışkanlıkları yadırgatmaktadır.

“Okuma edimi sırasında, uzlaşmsal varsayımlarımız yadırgatıcı hale getirilir. Onları eleştirip yeniden gözden geçirebilmemizi sağlayacak kadar nesnelleştirilir. Biz nasıl okuma stratejilerimizle metni değiştiriyorsak, metin de aynı anda bizi değiştirir... okumanın bütün maksadı, bizi özbilincimizin daha derinlerine götürmesi... Kitap boyunca kendimizi okuruz adeta.” (Eagleton, s.106)

Iser'in bu nihai işlevini Rus Biçimcilerinin üzerinde durduğu “*defamiliarization*” terimiyle açıklayabiliriz. Yani bu stratejiler; alışkanlığı, kanıksamayı sarsarak, nesnelere, davranışları ve duyguları taze bir bakışla yeniden görmemizi, yeniden algılamamızı sağlar. (Moran, s.162)

Repertuarın, olay veya olguların gelişiminin ötesinde paradigmatik bir yapıya sahip olmasına karşın, stratejiler metinde sadece işlevsel olarak bulunur. Okuru yadırgatarak metnin belirlenmemişliklerini yok edip yerlerine istikrarlı bir anlam koymaya kıskırtır. Iser'in metin realizasyonu ise, repertuardaki paradigmayı ve stratejilerdeki yönlendirmeleri takip eden okurun sürekli olarak ürettiği metinsel anlamdır. (Iser, 1974, s.37) Iser, öncelikle örtük bir biçimde metnin içinde var olan, yazarın metni kurarken oluşturduğu bir “*implied reader*”a yani örtük/ima edilen okura dikkat çeker. (Iser, 1974, s.55) Yazar ve anlatıcı, bu örtük okur üzerinden beklentilerin okuma süreci boyunca güncellenmesini; kahramanların, rollerinin, durumlarının yeni bakış açıları ile gözden geçirilmesini; yani bu potansiyel okurun sürekli kıskırtılmasını sağlar. Bu süreci hızlandıran sebepler ise, yazarın kasıtlı olarak metne yerleştirdiği boşluklar, eğilimler, gücüllükler ve belirsizliklerin oluşturduğu beklentiler ve anımsamalardır. Örtük okurun önündeki bu dinamik süreç keyfi değildir. Çünkü örtük okur metinsel bir unsur olarak karşımıza çıkarken, metnin gerçeklikle buluştuğu alanda ideal bir okur beklentisi vardır. İdeal okur, yazarın ortaya koyduğu stratejilerden yola çıkarak metindeki göstergeler doğrultusunda semantik, anlatıbilimsel ve pragmatik olarak bütünsel bir bakışla boşlukları doldurur. Örtük okura özgü sınırlamalar dahilinde metinden yeni anlamlar üretir. Sonuç olarak ideal okur, derinlikli estetik, ruhsal ve sosyal yönelişleri ile metnin kendi dünyasından hareketle dış dünyaya bakan yorumunu, yani realizasyonunu mükemmelen yapabilir. (Zima, s.118)

Iser'in bu alımlayıcı yaklaşımı ve örtük ya da ideal okuru herhangi bir metafor üzerinden değerlendirilmesi gereken edebî metnin hermenötik yorumunu ortaya koyabilme adına oldukça elverişli bir çerçeve oluşturur. Çünkü metnin kurgusal yapısı içinde akan olay örgüsü üzerinden yazarın oluşturduğu gücüllükleri ve stratejileri takip eden ideal okur, realizasyon esnasında bazı motiflerin fenomenal olarak zihninde belirdiğini fark edecektir. Örtük okur üzerinden yazarın kıskırttığı yönlendirmelerle kurmacanın temelinde var olduğu ortaya çıkan bu derinlikli motifler, metnin gerçekçi yorumlarını yapabilmek ve okurun üretkenliğine bağlı olarak çoğalacak bütün yorumlara bir dayanak teşkil edecek ana bağlamı bulmaya da yardımcı olacaktır.

Kurt ve mankurt metaforlarına bakarsak; birbirine zıt bu kavramların arka planında tarih sürecinde oluşmuş bir repertuarın öncelikle ortaya konulması gerekir. Ancak Iser'ın alımlama kuramı Ingarden tarzında pasif bir somutlaştırma değil, aktif ve üretken bir süreci ihtiva ettiği için romanların olay örgüsü içinde kahramanlar üzerinden yazarın imalarını dikkate alarak iz sürmek gereklidir.

Sonraki bölümde, girişte tarihî ve kültürel repertuarını kısmen ortaya koyduğumuz edebî metinlerde kurt ve mankurt metaforlarının ideal okurun gözünden nasıl yer aldığı analiz edilecektir. Dolayısıyla burada ele alınan romanlar, bu kontrast metaforların ya her ikisini ya da birini kurmaca yapının temelinde barındıran ve yazarın örtük okura bunları kodladığı, metnin derin yapısı içerisine yerleştirdiği anlatılardır.

3.Kurmaca Anlatılarda Kurt/Mankurt Motiflerine Alımlama Estetiği Üzerinden Bakış

Kurmaca anlatılarda doğrudan kurt ve köpeği işleyen, hatta bu varlıkların kahramanlaştırıldığı örnekler vardır. Ancak burada söz konusu olan daha çok hermenötik olarak okurun kurt ve mankurda yüklenen imajları anlatının içinde ya da yapısında gücül olarak bulunan imalardan ya da boşluklardan yola çıkarak fark etmesi ya da sezmesidir.

Kavramların ötesine geçip anlambilim noktasında olgulara yöneldiğimizde metinlerde uzak iki uç olan uzlaşmasız asalet ile modern kölelik arasındaki savrulma hem insan özelinde hem de bir toplumbilim gerçeği olarak süreç dâhilindeki değişimler bağlamında ortaya konacaktır. Dolayısıyla burada Ingarden'ın pasif kavramsal yaklaşımı ile doğrudan kurt veya mankurt ifadelerinin aranmasının ötesinde, metnin fenomenal yapısında bu kavramların anlambilimsel karşılıklarının ideal okurun gözünde belirmesi, derinden sezilmesi esastır. Yani bu kavramların bir metinde hiç geçmemesi Iser'ın alımlama kuramı noktasında çok da önemli değildir. Önemli olan metnin derin yapısında uzlaşmasız asalet ve modern kölelik fenomenlerinin bulunmasıdır.

3.1.Örtük Okur Perspektifinden *Kan Davası*'nda Kurt Adam Ve Mankurt Fenomenleri

Reşat Nuri'nin *Kan Davası*'na Iser'ın örtük okuru üzerinden baktığımızda, metinde kullanılan ve eğilimleri belirleyen stratejilerden metnin repertuarına kadar her tarafta belli gücüllüklerin ortaya çıktığı fark edilir. Bu gücüllükleri ve imaları kurt adam ve mankurt motifleri etrafında toplayabiliriz. Çünkü eser; kurt motifinin karşıladığı vahşilik, uzlaşmasızlık, yabancılık, uzaklaşma, özgür olma, bağımsızlık ya da kin, intikam, düşmanlık gösterge fenomenlerinin karşısında yozlaşma, dejenerasyon, yaltaklanma, çıkar çarkları içerisinde adeta köleleşme, asaletinden uzaklaşp sömürünün bir parçası olma fenomenleri arasında savrulur durur.

Romanın repertuarında temel olarak eğilimleri belirleyen ve ideal okur tarafından fark edilmeyi bekleyen iki grup vardır. Biri, Aşağı Sazan Köyü'nde oturanlar ve onların etrafında Bozova'ya ve Ankara'ya kadar uzanan çıkar ağı içerisinde kümelenmiş mankurt zihniyetini temsil edenlerdir. Diğeri ise, Yukarı Sazan Köyü'nde oturan ve onların adeta hayat maksatları haline getirdikleri kurt vahşiliği gösterge fenomeni ile ifade edebileceğimiz bir kesimdir. Ömer ise, bu iki aykırı uç arasında adeta bir dengeyi temsil eder. Zaten olağan gibi gözükse ama olağanüstü olarak çizilen fenomenal bir karakter olarak farklı okumalara açıktır. Ancak üzerinde durulmasının metin yapısının çözümünde önemli katkısı olacak bir role sahiptir. Metnin başından itibaren sürekli takip ettiğimiz bu kahraman, okuma eylemi esnasında okura sürekli olarak teyit bekleyen çıkarımlar yaptırır. Okur, okuma eyleminde daima belirsizlikler ve boşluklar üzerinden onu takip eder.

Metin bir çerçeve hikâye ile başlar. Çerçeve hikâyenin de kahramanı Ömer'dir. Ancak bu bölüm ve sonradan bu çerçeveyi tamamlayan bölüm dış öyküsel bir anlatıcı üzerinden nakledilir. Fakat iç hikâye dediğimiz asıl uzun ve önemli bölüm ben öyküsel bir dille anlatılır. Bütün olaylar, kahramanlar ve mekânlar; Genette'nin sıra-süre-frekans üçlüsü noktasındaki tasarruflar ve zaman olgusundaki stratejiler hep Ömer'in eğilimlerini okura taşır. Metnin iç örgüsünü oluşturan bütün eğilimler Ömer adlı kahraman tarafından tayin edilir.

Ömer'in çocukluğu, karşımıza gerçek bir kurt fenomenini çıkartır. Uzlaşmasız, topluma yabancı, korkusuz ve pervasızdır. Annesini babasını kaybettikten sonra kaçak askerlerin arkasından köpeklerle beraber onların artıklarıyla hayatta kalmayı başararak Anadolu'ya gelir. Devlet tarafından okutulup öğretmen yapılırsa da o hala uzlaşmasız bir kurttur: "*Kendimi mektepte kurt gibi vahşi ve uzlaşmaz görüyorum.*" (Güntekin, s.34) Kronolojik zamana göre eğilimlerini alımlayıcı bir perspektifle takip ettiğimizde kurdun karakteristik özelliklerini, her ne kadar eğitilse de romanın sonuna kadar bırakmadığını görürüz. Metnin estetik tarafındaki diğer ucu temsil eden ve eğitilmiş gibi gözükkenlerin repertuarına girdiği mankurt profili hiçbir zaman onun dünyasının yanından bile geçemez. O, her zaman vahşilere, insanlardan ve toplumsal ritüellerden uzak durmaya, puslu karanlık yerlere kendini yakın hisseder.

"Böyle sakın bir Yukarı Sazan bana ne söyleyebilir? Belki de kendime yine böyle bir meselesi olan başka bir Yukarı Sazan arayacağım. Kurt, dumanlı havadan hoşlanır." (Güntekin, s.350) "*Ömer sen galiba kendinin de iyi anlamadığın garip ruhunu fazlasıyla doyuracak bir yere düştün.*" (Güntekin, s.150) "*Kurtluk bana da sirayet ediyor Ömer...*" (Güntekin, s.240)

Yukarı Sazan'ın kovduğu uzlaşmasız kurt vahşiliğindeki çocuklarla, özellikle de Müslim ile birbirlerini anlarlar. (Güntekin, s.125) Dolayısıyla hem kurdun asaletini bir asker ya da aydın öğretmen olarak temsil eder hem de yeni kurulan Cumhuriyet idaresinin ve Anadolu'da başlatılan kalkınma hamlesinin ideallerine roman içindeki kahramanların arasında en çok çalışan kişi olur. Dolayısıyla metnin örtük eğilimleri ile yapıya stratejik olarak yansıyan bu realizasyon sadece onun için geçerli değildir. Çünkü metinde Ömer dışındaki kahramanlar örtük okur portföyü olarak üç şekilde karşımıza çıkarlar. Ya Yukarı Sazan Köyü'ndekiler gibi uzlaşmasız kurt motifine; ya milletvekili, kaymakam, bürokrat, müdür, muhtar, gözlüklü ebe ve baş muallim gibi mankurtlaşmış ve yozlaşmış yaltakçı dalkavuk tipine; ya da Murat Bey ve Ferhat gibi idealist olduğu halde hedefe ulaşamamış ve başarısız olmuş eksik tipe dâhildirler.

Metnin bu örtük eğilimlerini dikkate aldığımızda Iserci bir realizasyona girersek, şunları söyleyebiliriz: Anadolu insanı, tarihinden getirdiği bir asaletle dik durmaya ve onurunu ezdirmemeye karardır. Ancak modernleşme ile başlayan yeni düzen ve kent gerçekliği insanların dünyasını gösterişe, yozlaşmaya ve sahte değerlere döndürerek onları çıkarları peşinde koşmaya teşvik etmektedir. Murat Bey gibi işini sağlam yapıp dik durmaya çalışan liyakatli insanlar tersine terfi etmektedir. (Güntekin, s.48) Adeta ay ili ya da lanetli köy gibi kartal yuvasına benzeyen Yukarı Sazan'dakiler dik durmanın bedelini çok ağır olarak ödemektedir. Çünkü devlet tarafından adeta kendi hallerine terk edilmişler, çocuklarına bile söz geçiremez olmuşlar, gerçekten vahşileşip vicdansız adeta yırtıcı kuş ya da parçalayıcı kurt adam hüviyetine bürünmüşlerdir. "*Kurdun oğlu akıbet kurt olur... kurdun çocuklarını temizlemekle hemen şimdi işe başlayıvermeli.*" (Güntekin, s.120-121) Yukarı Sazan'ın kurt fenomeni ile olan ilgisi kurt adam anlatısı ile okurun dikkatini çeker: "*Adam bu bloklar arasında kale mazgallarına benzeyen deliklerden birine doğru sürünüyor, orada elleri üzerinde kalkınarak başını aşağıdaki uçurumun karanlığına sarkıtıyor, sinir bozucu bir sesle kurt gibi uluyor.*" (Güntekin, s.226) Kurtluğun sembolü olan bu adamda intikam ateşi adeta onulmaz bir hastalığa inkişaf etmiştir:

“Nöbet zamanlarında hasta, kendini kurt zanneder; benlik şuuru kaybolur, içinde bütün yırtıcılığı ile bir kurt hüviyeti belirir; onun gibi dört ayak olarak taşların, toprakların üstünde sürünür, boynunu uzatarak, dişlerini çıkararak kurt gibi korkunç seslerle ulur; saldırsalar yapar.” (Güntekin, s.228) “Kurt adam, bu insanlar için bütün mal ve can kayıplarına sabır ve tevekkül göstererek, hiç deşilse, evliya mertebesine ermiş bir ikinci Eyüp Peygamber’dir. Böylece bir hasta ihtiyarda bir yeni zaman peygamberi yaratarak küçük ve sefil intikamı, bir tanrı emri kutsallığına bürümüşlerdir. Daha acısı bu ateş, bu saatte yıkık hudut köprüsünün öte yanında yanmaktadır.” “Fettah’ın tepeden Aşağı Sazan’a bakışını seyrederken, duymuş olduğum müphem bunaltı ve dehşeti şimdi daha iyi izah ediyorum. Fettah, yerde dört ayak yürümüyordu; boşluğa doğru haykırmıyordu. Fakat o da, o dakikalarda bir kurt adamdı. Yalnız o deşil, bütün Yukarı Sazan, şimdi benim gözümde, bir kuduzlu tarafından dalanmış bir kurt sürüsünden başka bir şey deşildi.” (Güntekin, s.232-233)

Ömer ise sistem tarafından ele geçirilmesi, mankurtlaştırılması mümkün olmayan, ancak sistemin öngördüğü hakkaniyetli hedefleri yüksek liyakatiyle yerine getirmeye muktedir olan, özel hatta olağanüstü bir kahramandır. Ömer, kurt karakterli Yukarı Sazan’dakileri eğitip sürü olmaktan birey olmaya doğru götürmek ister. (Güntekin, s.244) Ancak metnin yapısındaki gücüllükler bizi birey olup topluma karışan, kente uyum sağlayan, yani çağdaşlaşan, modernleşen insanın da yavaş yavaş soysuzlaşmış insan olma asaletini terk ettiğini ve bir çeşit mankurtlaştığını gösterir.

“Ben, bir yandan onların çabuk insan olmalarından, sürü tepkilerini ve içgüdülerini pek birdenbire kaybetmelerinden korkuyorum... bunun için şimdilik üstlerine varmaktan çekiniyor, mektep dersi dediğim şeyler dışında sürüyü, esaretlerinin bütün hürriyetleri içinde hür bırakıyorum.... rejimi birdenbire deşitirsem nezle olmaya, mide bozukluklarına uğramaya başlamalarından korkuyorum.” (Güntekin, 252-253)

Romanda toplum hayatına uyum sağlayıp soysuzlaşan pek çok örnek vardır. Örneğin iyi niyetli gibi olduğu halde ufak menfaatleri için insanlığını bırakan sürü münevver örneği başmualimdir:

“Hayatta epeyce yol almış, çoluk çocuğa karışmış, bulunduğu yerde kendine şöyle böyle bir mevki yapmış bir münevver olarak sürüden ayrılmaya korkuyordu. Buradaki ufak menfaatlerini, mebusluğa kadar açık gördüğü istikbalini tehlikeye atmak istemiyordu.”

Özü itibariyle insanlıktan uzaklaşan bu karakter, lafa gelince mangalda kül bırakmaz: “İnsanlık ve vatandaşlık vazifeleri üzerine, beni küçük düşürecek kadar parlak yurt bilgisi sözleri söyledi. Hatta kapıyı kapayarak Aşağı Sazanlıların dik kafalılığını, sekterliğini çekiştirdi.” (Güntekin, s.260-261) Uzlaşan ve özgürlüğü kaybeden diğeri bir karakter de gözlüklü ebedir:

“Ufak ufak menfaatler onu da bir partinin davalarına bağlamıştır. Gevsemeye başlamış eller, sertleşmeye başlamış damarlarla bütün bu hırslar ve korkuların ağından kendini kurtarmak kolay deşildir... insan adına adeta utandırıcı bir müdafaa yolu tutuyor. Daha sonra alay alay sebepler ve imkansızlıklar...” (Güntekin, s.262-263)

Metnin realizasyonuna girersek; devletin yüksek menfaatlerine şahsiyetini ve onurunu zedeleden hizmet etmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Ancak Ömer gibi olağanüstü ve metin gerçekliğine uymayan bir kahraman olmak gereklidir ki; bu ancak Aristoteles’in ideal örnek kahramanlar yaklaşımına uygun olarak romantik romanlarda ortaya çıkabilir. Yani romandaki ideal kahraman tiplerinin istisna olduğunu kabul ettiğimizde, normal şartlarda yetişmiş ideal örneklerin ortaya çıkmasının mümkün olmadığı bir dejenerasyonun varlığı okuma süreci esnasında sezilir. Metinde zaman zaman takip ettiğimiz Esmâ Güneyli, belki gelecek vadeden bir tip olabilir. (Güntekin, s.269, 281, 349, 350) Ancak ülkenin kan davası gibi müzminleşmiş büyük sorunlarını, uçuk karakter Ömer gibi çözebilecek bir potansiyele sahip deşildir.

Sonuç olarak metin boyunca takip ettiğimiz ideal kahraman her ne kadar erken cumhuriyet döneminin ihtiyacı olan öğretmen ve asker figürünü öne çıkarsa da, bunun bize ait olmadığını ve dengeli bir modeli üretmediğini söyleyebiliriz. Olağanüstü çizilmiş olması, ideal okurun metin takibinde “Olağan ve ideal bir kahraman niye yok?” sorusunu sormasına sebep olur. Çünkü rejime sahip çıkması beklenen bütün bürokratlar, memurlar hatta halk da kendi çıkarının peşinde koşmaktadır.

Ayrıca metnin kurmaca yapısında öne çıkartılan kan davasının ötesinde, yönetimin “sorunlu” olarak gördüğü bir halk kitlesini göz ardı etmesi, ihmal etmesi, yetkililerin havalecilik ile sorumluluktan kaçması vardır. Metni ideal okurun gözünden takip ettiğimizde iki köy arasındaki kan davasının sürekli olarak vurgulanması dikkat çeker. Ancak bu vurgular daha çok, roman kahramanlarının geçmişe yönelik suni anlatımlarından oluşur. Bu eğilimler üzerinden metnin realizasyonuna geçtiğimizde; normalde böyle iki köy arasındaki bir kan davasında, iki tarafın da elindeki imkânları ve devletin gücünü birbirine karşı kullanmak isteyeceği öngörülür. Ancak Yukarı Sazan’da buna dair en küçük bir eğilim bile yoktur, aksine devlet erkine yönelik yoğun bir nefret fark edilir. İşte burada yazarın sustuğu yerde anlaşılacak şudur: Aşağı Sazan devlettir. Öyle ise, yukarısını yalnızlaştıran, terk eden, ötekileştiren, adeta kurt adam haline getiren de yine devlettir ya da devletin dejenere olmuş, soysuzlaşmış kadrolarıdır.

3.2. *Gün Olur Asra Bedel*’de Hafızasını Ve Geçmişini Kaybeden İnsan

Kurt ve mankurt metaforlarını dünya edebiyatında en çok işleyen yazarlardan birisi Cengiz Aytmatov’dur. Bozkır coğrafyasının deve ve at ile beraber önemli karakteristik hayvanlarından birisi olan kurt, hem roman kahramanı olarak hem de fenomenal olarak Aytmatov’un romanlarının derin yapısında sık sık karşımıza çıkar. Özellikle mankurt figürünün dünyaya tanıtılması noktasında Aytmatov’un *Gün Olur Asra Bedel*’inin özel bir yeri vardır. Aytmatov bu romanında adeta bu kavram etrafında tarih boyunca oluşmuş repertuar derinliğini toplumsal, politik ve geleneksel olarak ortaya koymuş, hatta sosyal yapıda kenarda kalmış bu figür etrafındaki söylemleri görünür kılmıştır.

Romanda Kazangap’ın cenazesi Ana-Beyit mezarlığına doğru götürülürken Yedigey’in anımsamaları üzerinden anlatılan Nayman Ana Efsanesinde Aytmatov, mankurtlaşan insan olgusu üzerinde durur. Mankurt; geçmişini unutmamış, bedeniyle ve ruhuyla karşı tarafın buyruğu altına girmiş, yeni efendisine yaranmak için kendi değerlerine, ailesine ihanet edenlerin ortak adıdır: “*Bir insanın elinden malı mülkü, bütün zenginliği hatta hayatı bile alınabilir... ama insanın hafızasını almak gibi bir cinayet işlenir mi?*” (Gün Olur Asra Bedel, s.159)

Efsanede Juanjuanlar esir aldıkları Nayman gençlerin kafalarına yaş deve derisinden bir başlık geçirirler. Güneş altında kurumaya ve daralmaya başlayan deri, esirlere korkunç acılar verir. Ayrıca çıkan saçlar deve derisine giremediğinden dönüp kurbanın kendi kafa derisine girer. Böylece tutsaklar hafızalarını kaybederler. Bu işkencenin sonunda ya ölürlere ya da mankurtlaşırlar, yani belleklerini ve bilinçlerini yitirirler. Mankurtlaşan tutsak, artık efendisinden başkasını tanımaz. Ne anasını ne babasını ne de bir başka şeyi hatırlar. Ağzı var dili yoktur. İsyen ve itaatsizliği hiç düşünmeden itaat eden tek varlıktır. (Gün Olur Asra Bedel, s.145) Juanjuanların amaçları insanları köleleştirmek ve develerinin çobanı olmasını sağlamaktır. Nayman Ana’nın oğlu da bu şekilde esir düşmüş ve mankurtlaştırılmıştır. Nayman Ana oğlunu aramaya çıkmış ve onu develerin arasında bulmuştur. Oğluyla konuşmaya çalışırken onun attığı bir okla yere düşer ve Juanjuanlar tarafından öldürülür. (Gün Olur Asra Bedel, s.167)

Aytmatov, efsanedeki mankurtlaşma olgusu ile, sistemin üretmeye çalıştığı insan tipini eleştirir. Mankurt motifi ile, geçmişini hiçe sayan, ait olduğu milletin örf, adet, gelenek, görenek, din ve kutsal sayılan değer yargılarını tanımayan, sadece yukarıdan gelen direktifler doğrultusunda hareket edip, belli çıkarları korumaya çalışan ve büyük lider olarak gördüklerine övgüler yağdıran, sistemin modern kölelerini örtük okur üzerinden karakterize eder.

Efsanenin mankurt profiline bir repertuar teşkil ettiği romanın olay örgüsüne dikkat ettiğimizde; Yedigey çevresinde yeni yetişen gençlerin soysuzlaştığı ve kendi değerlerine yabancılaşarak uzaklaştıkları fark edilmektedir. Okur; kişileri, değişik tutumları, davranışları kendi yorumlayıp değerlendirmek zorundadır. Çünkü yazar Yedigey'in zihninden geçenleri ya da onun yaşadıklarını naklederken bazı yerlerde susar, belirsizlikler oluşturarak boş alanlar bırakır. İdeal bir okur, Yedigey'in gözünden, cenazesi kaldırılan Kazangap ile oğlu Sabitcan'ın değerlere, geçmişe, insanlığa sahip çıkma noktasında nasıl bir tezat teşkil ettiğini her şeyden önce fark edecektir:

“Korkak Sabitcan'ın o duruşuna hem gülmek, hem ağlamak geliyordu içinden. Çünkü daha dün kadehler dolusu votka içen, ilahlar ve robotlaşan insanlar hakkında akıl almaz şeyler söyleyen, bilgiçlik taslayarak Boranlılar'ın cahilliğiyle alay etmeye kalkışan bu herif, şimdi ağzını açıp tek kelime söylemeye cesaret edemiyordu... onu Sarı-Özek'e bağlayan bütün değerler, hayaller, düşünceler, Sarı-Özek tarihi, her şey.. her şey bir anda anlamını yitirmiş, sıfıra inmişti.” (Gün Olur Asra Bedel, s.385-386) *“Mezarlığımızı yıkıp mahvetmeye karar verdikleri zaman onları babana haber vermeliydin. Bize değil, mezarlığımızı yıkacaklara karşı çıkmalıydın. Senin baban, ataların ölmedi mi?”* (Gün Olur Asra Bedel, s.389)

Kurmaca yapının yüzeyinde değil derininde yatan gücüllükler ise, bizi Sabitcan karakterinden Nayman Ana'yı öldüren mankurt Colaman'a götürür. Hafızası silinen bu mankurt tip; aslında, anlatının yaşayan karakteri, dejenere olmuş, soysuzlaşmış Sabitcan'dır. Onun arkasında ise değerlerine, insanlığa sırtını dönmüş, modern köle olmuş tüm bu çağın insanlarıdır. Mankurt ile ima edilen köpekleşmiş kurt olarak yorumlarsak, metindeki stratejiler bizi köpek motifine de götürür. Çünkü metinde ideal okurun gözünden kaçmayan ilginç anlatımlar vardır:

“Burada bir köpek varsa o da sensin! Pis, aşağılık! ..sen bir insan bile değilsin.” *“En çok ilgisini çeken de insanların yanından hiç ayrılmayan o uzun ve kızıl tüylü köpek idi. Neydi onu insanlara bağlayan? Niye kendi başına avlanmaya gitmiyor da, işleriyle meşgul olan o insanların peşinde kuyruğunu sallaya sallaya dolaşıyordu? Niçin böyle bir hayatı seçmişti ve böyle bir hayattan zevk alıyordu?”* (Gün Olur Asra Bedel, s.390-391)

Sonuç olarak, aslına, özüne sadık Kazangap'ın asil bir kurt olduğunu düşünürsek normalde onun soyundan gelen oğlu Sabitcan da bir kurt olarak doğmuş, ama soysuzlaşarak özünden ve insanlıktan uzaklaşarak köpekleşmiş ve mankurt olmuş, modern çağdaş köleler tipine katılmıştır.

3.3. Dişi Kurdun Rüyaları'nda Kurt Asaletinden Modern Köleliğe

Aytmatov, bir başka romanı *Dişi Kurdun Rüyaları*'nda Mujunkum'un uçsuz bucaksız bozkırlarında yavrularıyla beraber özgürce yaşamak isteyen asil bir kurt ailesini anlatır. Akbar ve Taşcaynar romanda doğrudan birer kahraman olarak kurt asaletini gösterirler. Ancak bu asalet, insanoglunun dünyayı yutmak isteyen büyük ihtirasları sebebiyle ayaklar altına alınmak üzeredir. Bölgedeki bütün diğer canlılarla beraber kurt ailesinin de yaşam ve özgürlük alanı giderek daralır. Roman kurt ailesinin bu esaret çemberini nasıl aşmaya çalıştığını hikâye eder. Yerleşim yerlerinden hep uzak kalmayı isteyen kurt ailesi, çemberin daralmasıyla ister istemez insanlarla temas kurmak zorunda kalır. Ancak çevrelerinde Boston gibi iyilik abidesi insanlar olduğu gibi, Bazarbay gibi kötülüğü temsil eden fena

arzularının esiri olmuş tipler de vardır. Kurtlar bu insanlarla olan temaslarında içlerinden gelen bir dürtü ile uzlaşmasız vahşilik ve asil özgürlük fenomenleri arasında gidip gelirler:

“Akbar çocuğu bırakmamaya kesin kararlıydı. Kovalandığı için yırtıcılık içgüdüsi de uyanmıştı şimdi. Çocuğun yakasına daha sıkı yapıştı ve yukarılara doğru tırmanmaya başladı. Ne havaya atılan ilk kurşun ne de kulakları dibinden vınlayarak geçen ikincisi, ona ağzını açtıramadı.” (Dişi Kurdun Rüyalari, s.407)

Bu olay örgüsü bağlamında ideal okur, yazar tarafından kurmaca yapının derinliğindeki örtük okura yüklenmiş bir mukayese sistemine dikkat kesilir. Çünkü Akbar'ın başına gelenlerle Boston'un kiler arasında okurun bilincine yansıyan ortak bir fenomen vardır. Akbar, çevresindeki esaret çemberinin daralmasıyla önce yavrularını ve Taşçaynar'ı sonra da kendi hayatını kaybeder. Hem de ilginç bir şekilde olumlu kahraman Boston'un eliyle olur bu.. Fakat aynı akıbet Boston'un da başına gelecektir. O da önce huzurunu, sonra sırasıyla biricik yavrusunu, temiz sicilini ve özgürlüğünü kaybeder. Yazarın doğrudan dile getirmediği bu olgu, metindeki yönlendirmelerle okuru, bugünün yozlaşmış, değerlerini kaybetmiş dünyasında asil ve özgürlüğüne düşkün insanların yaşayamayacağı gerçeğini sorgulatar. Metindeki bu eğilim ve gücüllükler çözümün uzlaşmasız kurt profilinde olup olmadığı noktasına okuru getirir. Uzaklaşmak, vahşileşmek ve doğaya sığınmak eğilimleri okurun zihninde canlanır. Ancak büyük ihtiraslarının elinde esir olmuş insanoğlu, asil kurdun kaçacağı doğayı da avucuna almış, ekosistemdeki denge ve ölçüyü de bozarak sadece insanoğlunun değil bütün canlıların özgür yaşam hakkını gasp etmiştir. Ekosistemdeki bu dengesizliğin asıl sebebi, aslında ölçüsüz sanayileşmenin merkezi olan kapitalizmdir. (Değirmenci, s.181) Ancak Sovyet idaresinde de durum çok farklı değildir. İdeal okur, metindeki örtük okura yüklenen bu yönlendirmelerden ve imalardan yola çıkarak, yaratılışında özgürlük ve bağımsızlık olan insanın kendi gerçekliğine sefil ihtiras ve çıkarları uğruna nasıl ihanet ettiğini görür.

Metindeki imalar bizi olayları bağımsız gerçek bir kurdun gözünden okumaya yöneltir. Konu değişip Abdias'ın macerasına geçtiğinde de kurt bakış açısı örtük olarak devam eder. Görünüşte bu bölümde birer nesne olarak kurtların varlığı karşımıza çıkar. Kurtlar, vahşi doğaya ait birer öteki olarak Abdias ve çevresindekiler ile temas kurarlar. Hatta romanın diğer bölümlerinde de yüzeysel yapıda kurtlar daima nesne gibi gözükür. Ancak kurtların nesnesinden çok örtük okura gizlenmiş kurt bakış açısı metnin derin yapısında söz konusudur. Abdias'ın çevresinde, özgürlüğü çeşitli vesilelerle elinden alınmış, adeta mankurtlaştırılmış insanlar doludur. Bir gazeteci olan Abdias, ülkede aktif olan ve gençleri zehirleyen, nesilleri tüketen uyuşturucu ticareti ve bu işi yöneten sistem ile ilgili bir araştırma yazısı yayımlayacaktır. Korkusuz ve çalışkan bir gazeteci olan Abdias, bu yazıya malzeme toplamak için uzun bir seyahate çıkar. Uyuşturucu ticaretini yöneten, trafiğini işleten mafya ile tanışır. İşler çok gizli ve programlı bir şekilde usulüne uygun olarak yürümektedir. Sistemde gizlilik ve bağlılık esastır. Bu bağlılığa ihanet eden kim olursa olsun hiçbir yere kaçamaz. Nereye giderse gitsin yakalanır ve cezası verilir. Burada baskı ve şiddet ile ya da uyuşturucu bağımlılığı ile mankurtlaştırılan, belli güç merkezlerinin emrine amade olan, onların menfaatini ve birkaç tutam otu her şeyden, her değerden üstün gören sefil ve perişan gençleri görürüz. Abdias'ın yol arkadaşları içerisindeki Piotr, Mohaç, Lenia ve Kolia, şefleri Grişan'a bir emriyle hayatlarını verecek derecede ölesiye bağlıdırlar. Bulunması en zor, insana en çok zevk veren otu her seferinde ona hediye olarak götürürler. Ona sadık kalmaktan hayatları pahasına vazgeçmezler. Bunun üç sebebi vardır. Birincisi, korku ve baskı. Onlar bilirler ki eğer ihanet etseler şefin elinden kurtulmaları mümkün değildir. İkincisi, aşırı müptelası oldukları uyuşturucu zehir. Üçüncüsü de uyuşturucu ticaretinden elde edecekleri paranın onlara kazandıracığı imkânlardır. Yoksa mafya olmadan otun yetiştiği mekânlara gitmek ve kazasız belasız getirip para kazanmak mümkün değildir. (Dişi Kurdun Rüyalari, s153-179) Tren yolculuğu esnasında Abdias onları zehirden ve

zehirlemekten vazgeçirmek için ikna etmeye çalışır. Grişan'ın elinde mankurtlaştırılan gençlerin, kendilerini bu kötü yoldan kurtarmak isteyen Abdias'a verdikleri cevap, parmaklarını kırıncaya ve vücudundan kan aktıncaya kadar dövüp hareket eden trenden aşağı atmaktır. (Dişi Kurdun Rüyalari, s.177-178)

Metindeki mankurt olgusu sadece bunlarla sınırlı kalmaz, ölümden son anda dönen Abdias'ın üzerinden özgürlük mücadelesi yine devam eder. Ekosistemin insanlar tarafından bozulmasına, saygaların devlet tarafından sistemli bir şekilde öldürülmesine karşı çıkan Abdias'ın karşısında bu sefer, yine sistem tarafından mankurtlaştırılmış ve bu acımasız hedefi gerçekleştirmek üzere programlanmış Boss Kandalov ve arkadaşları vardır. Abdias'ın ölüm makinelerine itirazına Boss'un verdiği cevap metindeki örtük gerçekliği aralar:

“Biz sadece hükümetin emirlerini yerine getiriyoruz ve senin gibi bir papaz bozuntusu da hükümet planını bozmaya kalkışıyor. Sürüngenin birisisin, bir halk düşmanısın sen. Halk ve devlet düşmanı. Senin gibi hainlere dünyada yer yok. ‘Bizimle olmayan bize düşmandır.’ Stalin söyledi bunu. Senin gibi ayak takımlarını acımadan yok etmek gerekir. Teslim olmayan düşman gebertilir. Toprağımızı daha fazla kirletmene izin verecek değiliz. Hükümet çarkına çomak sokmanın ne demek olduğunu öğreneceksin!” (Dişi Kurdun Rüyalari, s.273)

Bu linç operasyonunun neticesinde Abdias, mankurtlaştırılmış bu insanlar tarafından acımasızca çarpiha gerilerek öldürülür.

Aytmatov, Boston'un öyküsünde de, sistemin çarkına su taşımaktan başka bir şey düşünemeyen, tek tip olarak yetiştirilmiş bireylerin karşısında, gerçekleri ifade etmek isteyen bir insanın nasıl yalnız bırakıldığını anlatır. Boston pek çok toplantıda sistemin aksayan yönlerini dile getirir. Örneğin köydeki meraların bölüşülmesini, bu meraların sürekli aynı kişilerin kullanımında bulunmasının daha rasyonel, daha çok gelir sağlayıcı olacağını, kendilerini kendi meralarında hissedecek çobanların ve ailelerin işe daha gönülden sarılacaklarını güzelce anlatır. Dinleyenler başta bu haklı sözlere itiraz edemezler. Fakat, politikacı bir ekonomistin, bir yordakçının, bu işin sosyalizmin yüce prensipleriyle bağdaşamayacağını söylemesi bu işin olmaması için yeterlidir. O zaman orada bulunanlar hemen çark ederler ve sosyalizmden sapma suçlamasından korkarak, birçok tutarsız görüşü ortaya atarlar. (Dişi Kurdun Rüyalari, s.341) Burada da metnin örtük yapısına hâkim tek tipeleştirilmiş ve belli merkezler tarafından özgür düşünceden uzaklaştırılmış bir toplum profilini görürüz.

3.4.Cesur Yeni Dünya'da Köle Ruhlu İnsan Üretimi

Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*'da geçmişini unutan, örf, adet, gelenek, görenek ve değerlerinden mahrum bırakılmış, yalnız kendisine telkin edilen programı yapmaya odaklanmış, kapitalist sistemin modern kölelerini bir bilim-kurgu öyküsü içinde anlatır. Bu roman konu bağlamında doğrudan herhangi bir kavram kullanmadan metnin derin yapısına yerleşen mankurt tipini ideal okura gösterebilmesi açısından kayda değerdir. Ayrıca mankurtlaşmanın sadece Sovyetler'de değil, kapitalist sistemlerde de örtük olarak gerçekleştirildiğini gösterme adına çarpıcı bir örneklik teşkil eder.

Romanda kahramanlar üzerinden olay akışını takip ettiğimizde; bilim-kurgusal olarak, alıştığımız bir dünyanın yaratılıştan beri devam eden doğal akışının kasıtlı ve adeta bir devrim gibi dönüştürüldüğünü fark ederiz. Doğal üreme yolu olan annelik, babalık kaldırılmıştır. İnsanlar, dev bir fabrikada, kuluçka makineleri tarafından, sistemin ihtiyaç duyduğu nitelikler çerçevesinde, bir program dâhilinde üretilmektedir. Toplum, doğuştan programlanan sınıflara keskin çizgilerle bölünmüştür. Herkes başlangıçta kendisine yüklenen niteliğe bağlı olarak, ait olduğu sınıfı ve bu sınıfın haklarını ve sınırlarını

çok iyi bilmektedir. İnsanlar, üst tabakadan alt tabakaya doğru alfalar, betalar, gamalar, deltalar ve epsilon olarak sıralanmıştır. Örneğin alfalar, yönetici üst sınıftır. Çok zeki ve kabiliyetlidirler. Bütün diğer sınıfları yönetmek ve sistemin geleceğini, kendilerine çizilen hedef doğrultusunda programlamak için üretilmişlerdir. Kuluçka fabrikası, sistemin ihtiyaç duyduğu miktarda alfayı sürekli üretir. Alfaların diğer sınıflarla ikili bir ilişkiye girmesi yasaktır. Bu, onlara yetiştirme safhasında, sürekli hoparlörden okunan, sınıf bilinci dersi ile telkin edilir. Örneğin betalara, alfaların korkulacak kadar zeki oldukları, fakat kendilerinin beta olarak üretildikleri için mutlu oldukları; gama ve deltaların aptal oldukları, onlarla kesinlikle oynamamaları gerektiği; epsilonların ise daha kötü oldukları, hatta okuma yazma bilmedikleri öğretilir. Bu telkin otuz ay süresince yüz yirmi kez, haftada üç kere tekrarlanır. Sonra ileri bir derse geçilir. Sonunda çocuğun zihni bu öğretilere dönüşene dek ve bu öğretilerin toplamı çocuğun zihnini oluşturana kadar devam eder. Sadece çocuğun zihni değil, yetişkinlerin zihni de bu sistemin, devletin öğretilerinden oluşacaktır. (Huxley, s.53)

Kuluçka fabrikasında bir grup alfa öğrencisine sistemi tanıtmaya çalışan müdür, onlara üretimle ilgili pek çok bilgi aktarır. Örneğin delta ve epsilon gibi alt sınıflara üretim esnasında, beyinlerinin çok çalışmaması için az oksijen verilir. Çünkü onların kendilerine hazırlanan gelecekte daima mutlu olmaları lazımdır. Onlar, başlangıçta kendilerine yüklenen program çerçevesinde ağır işlerde çalışırlar; ya da ayak işi görürler. Üretimde esas, her insanın çalıştığı işten memnun olması, kendisinden yüksek sınıfta olanlara imrenmemesidir. Bedensel maharet isteyen zor bir işte görev yapmak için üretilen bir insanın; örneğin sürekli baş aşağı çalışmak zorunda kalacak bir işçinin üretimi esnasında, baş aşağı kaldıklarında yapay kan akışları iki katına çıkarılır. Çünkü baş aşağı kalmanın iyi olmak anlamına geldiğini öğrenmeleri ve sadece başlarının üzerinde dikilirken mutlu olmaları gerekmektedir. (Huxley, s.41)

Deltalar fabrika işçisi olarak çalışacaklardır. Hâlbuki kitap ve doğa sevgisi ile fabrika çalışmaz. Kırıldaki çiçekleri seyretmenin ekonomik bir çıkarı yoktur. Bu sebeple deltalar bebekken, doğadan ve kitaplardan nefret ettirme programına tabi tutulurlar. Örneğin bir grup delta odadan içeri alınır. İçeride kitaplar ve çiçekler vardır. Bebekler bunlara doğru yaklaşırlar ve onları tutup çekmeye başlarlar. Tam bu esnada görevliler elektrik şokunu verir ve gittikçe tizleşen bir frekansta alarm zili çalar. Şoku yiyen ve sestem üren bebekler, çığlık atmaya, dehşet içerisinde kaçışmaya, hıçkırıklarla ağlamaya ve inlemeye başlarlar. Ardından operasyon biter. Biraz sonra bebeklerin önüne kitaplar ve çiçekler tekrar konulduğunda onlar dehşet içerisinde uzaklaşmaya ve çığlık atmaya başlarlar. Uygulamayı yapan müdür bunun sebebini şöyle açıklar:

“Kitaplar ve şiddetli gürültüler, çiçekler ve elektrik şokları –az da olsa bu kavramlar bebeklerin zihinlerinde birbiriyle ilişkilendirilmiştir; aynı ya da benzeri dersler iki yüz kere tekrarlandığında ayırlmaz bir biçimde birleştirilir. İnsanın birleştirdiğini ayırmaya doğanın gücü yetmez.” (Huxley, s.45)

Bebeklerin doğa sevgisinden uzak tutulmaları; ama aynı zamanda ulaşımdan ve spor yapmaktan da uzaklaştırılmaları lazımdır. Çünkü onların tüketerek ve endüstriyel ürünler kullanarak ekonomiye katkıda bulunmaları gerekmektedir. Bu yüzden onlara gelişmiş aletlerle spor yapmaları da öğretilir. (Huxley, s.47)

Sistem içinde şartlandırmaya gerektiği şekilde tepki vermeyenler gergedana benzetilerek dışlanırlar ve alay konusu olurlar. Dünya yeniden kurulmuş, tüm kavramlar yeniden yorumlanmıştır. Kimsenin tarihi, geçmişi, değeri olmadığı için, anne ve baba gibi sözler çok ayıp kabul edilir ve şaka sınırlarını aşan bir ifade olarak değerlendirilir ve hoş karşılanmaz. (Huxley, s.67, 202)

Bazı kitapların okunmasına kesinlikle izin verilmez. Çünkü bu kitaplar, üst sınıf insanlar arasında kafası karışık olanların şartlandırmasını bozabilecek türden düşünceler taşıyabilirler. Egemen iyilik anlamında mutluluğa olan inançlarını yitirmelerine neden olabilirler; asıl amacın daha derinde bir yerde, fiziksel insanın ötesinde bulunduğu inanmaya yönlendirebilirler. Yaşamın amacının, mutluluğun sürekli kılınması değil; bilincin yoğunlaştırılması ve arınması, bilginin zenginleştirilmesi olduğunu düşünmeye itebilirler. Ayrıca salt bilim konusunda yapılan her buluş, yıkıcılık potansiyeli taşır; bazen her bilim dalına olası bir düşman muamelesi yapmak gerekir. (Huxley, s.233)

Şüphesiz ki Huxley'in bu romanında olayların gelişmesini ideal okurun gözüyle takip ettiğimizde; bir bilim kurgu öyküsünün hem yapısal stratejilerle hem de gücül olarak bırakılan repertuardaki imalarla modern çağdaş sanayi toplumunu eleştirdiğini görebiliriz. Serbest ve hür olduğunu zanneden, fakat aslında kapitalist sistem tarafından eli kolu bağlanmış; geçmişin değerlerine, tarihe, ahlaka sırt çevirmeye mecbur bırakılmış; modernizmin mankurtlaştırdığı köle ruhlu insanlar eleştirilmektedir. Aslında belli bir kesimden ziyade, modernleşirken daha çok hürleştiğini zanneden, aslında tam tersi daha çok bağlarla bağlanan kapitalist dünyanın tüm insanları hedef alınmaktadır bu romanda.

3.5.Kassandra Damgası'nda Mankurtlaştırılmış Köleler

Şartlandırılmış, sistemin ihtiyacına göre üretilmiş insan teması, Cengiz Aytmatov'un *Kassandra Damgası*'nda, uzay rahibi Filofey'in, ölmeden önce yazıp, Anthony Younger'a bıraktığı, insanlık adına pek çok mesajı içeren mektubunda da işlenmiştir. Burada Filofey, bir bilmece olan insanın, doymak bilmeyen, hiç sönmeyen hükmetme hırsı ile, kendi çıkarı için hayvanların genetiğini değiştirmeye çalışırken; şimdi de deneysel biyoloji ile insanın doğuşunu yönetmek ve onu kullanmak amacı ile yapay birey oluşturma projeleri ile uğraştığını anlatır. (Kassandra Damgası, s.211-212)

Anlatının içinde önemli bir yere sahip olan uzun mektuplarda hikâye edilen konuya baktığımızda insanı adeta asil bir kurt karakterine sahip kılan bütün özgürlüğünün elinden alındığı fark edilir. Üzerinde çalışılan projenin adı "*Cinslerin Embriyolojik Tanzimi*"dir. Bu projenin asıl amacı, anonim ebeveyn den doğmuş X-bireyler yetiştirmektir. Filofey'in laboratuvarında üretilen X-bireyler; yeni bir insan tipi, geleceğin ideoloji şövalyeleri ve 21.yüzyılın fedakâr devrimcileri olacaklardır. Üst yönetim, can çekişen rejimin ideolojisini canlandırma ve onarma yolunu bu projede görmektedir. Arzu edilen sonuç; insanın kişiliğinin, suni olarak doğumunun, toplumdaki yeri ve rolünün yeniden düzenlenmesidir. (Kassandra Damgası, s.217-222)

X-birey anonim bir bireydir, hiç kimsenin malı değildir; fakat suni şekilde oluşturulmuş, hayatta ne yapacağı önceden sistem tarafından belirlenmiştir. Kendisine telkin edilen program çerçevesinde, eski dünyayı yıkarak emekçi kitleleri güya özgürlüğe kavuşturacaktır ve tarih sürecinin esas etkenine dönüşecektir. Onlar normal insandan farklı olarak, geriye bakmadan, korkmadan ve şüphe etmeden, bütün dünyada sistemin zaferi için mücadele edeceklerdir.

X-bireyler aile, akrabalık bağları gibi eski dünyanın arkaik fikirlerini tarihin çöplüğüne gömeceklerdir. Kişiliğin ve ruhun özgürlük taşıyıcıları olarak, devrim öğretilerinin çok önceden öngördüğü yeni insanlık döneminin yolunu açacaklardır. Sadece eski, çürümüş dünyanın tasfiyecisi olarak değil, yeni dünyanın kurucusu olarak da ortaya çıkacaklardır. Çocuklar yapay, anonim olarak doğacak ve uygun şekilde eğitileceklerdir.

Gelecek, büyük ölçüde, küresel dünya mücadelesinde hangi tarafın üstünlüğü ele geçireceğine bağlıdır. Kendi toplumunun kapılarını X-bireylere açan taraf muhakkak kazanacaktır. Çünkü X-bireyler, yani anonim doğan bu varlıklar, her türlü aile, akrabalık ve nesil bağlarından uzak oldukları için avantajlı olacak ve sonuçta toplum eskimiş ahlak kurallarından kurtulacaktır. (Cassandra Damgası, s.224-225)

Politik açıdan ise bu çok büyük bir avantajdır. X-bireyler kolektifçilik ve enternasyonellik örneği olacaklardır. Onlar rejimin vurucu gücü olacak ve Batı'ya son politik darbeyi vuracaklardır. Sonuç olarak X-bireylerin gözünde, dünyadaki bütün gürültü patırtılar, barış sloganları ve diğer güzel ifadeler, duygusal gevezelikten başka bir şey değildir. X-bireyler bütün bu konularda çoktan koyulması gereken son noktayı koyacaklardır. Eğer son sözü nükleer bomba söyleyecekse, onu muhakkak X-birey fırlatacaktır. Çünkü onun kaybedecek hiçbir şeyi yoktur. Hiç kimseyle bir bağı yok, kişiliği yok ve ebeveyni ise ona tüp içinde hayat vermiş olan sistemdir. Düğmeye basmak gerektiğinde eli titremeyecektir. Asıl mesele, kimin ilk olacağı, kimin yetiştirdiği X-bireylerin ilk nükleer darbeyi yapacağıdır.

Iser'in örtük okuru açısından metne bakıldığında okuma eylemi esnasında ortaya çıkan birikim sonucunda metne ilişkin yeni pek çok gerçekliğe ulaşılabilir. Aytmatov, yarı kurgusal bir roman tekniği içerisinde, gelişen teknoloji ile robotlaşan, tek tipten insanı; yani mankurtlaşan, yalnız efendisinin ona verdiği programa odaklı ve değer, kıymet tanımayan insanı bir X-birey olarak açıklamıştır. Olay örgüsü içerisinde ortaya çıkan bu realite ile bugünün gelişmiş modern toplumuna bakarsak; insanlar, "Cesur Yeni Dünya"da olduğu gibi bir kuluçka makinesi ile ya da "Cassandra Damgası"nda Filofey'in anlattığı gibi kiralanmış rahimler içerisinde suni bir şekilde üretilmesi de; küresel sömürü sistemini kuran güçler ve zenginliği yöneten merkezler tarafından tek tip olarak yetiştirilmeye zorlanmaktadır. İster geçmişin Sovyetler rejiminde ister bugünün asliyetini bozmuş ve özünden uzaklaşmış kapitalist modern toplumlarında, dev güçlerin insandan istediği; önüne gelen her şeyi tüketmesi, bütün sermayesini harcaması, hiçbir değer tanımaması, ahlakî kuralları kabul etmemesi, tarihini, geçmişini hiç hatırlamaması, aile kurumunu çökertmesi, kısacası robot gibi sınırları ve duyguları alınmış bir makine olmasıdır. Bugünün efendileri, modern toplumun mankurtlaştırılmış kölelerinden bunları istemektedir. Her türlü vasıtayı, televizyon, radyo, gazete, reklam, dergi ve bütün ulaşım ve haberleşme araçlarını kullanarak bu programı insanlara telkin etmek istemektedirler.

3.6.Ölüm Hükmi'nde Mankurtlaşan Sistemin Çöküşü

Mankurtlaştırılan, sistemin kölesi haline getirilmek için beyni yıkanan insanı, Elçin'in *Ölüm Hükmi'*nde görürüz. Bu romanda metnin çok açık bir gerçekliği olarak okura sunulmuş olan bu olgular, örtük okura gizlenmiş bir karşılaştırma eğilimini kışkırtmaktadır. Çünkü Azerbaycan komünist rejiminde bir dönem yaşanan olayları kurgusal olarak hikâye eden bu metinden yola çıkarak mankurtlaştırma temasının gerçek hayata, bu çağın modernizmi içerisinde nasıl yansıdığını da örtük olarak görebilmek mümkündür.

Sistem, insanların beynini parlak gelecek vaadiyle kandırır. Belirlenen hedeflere doğru insanlar baskı ve şiddet ile geceli gündüzlü çalışmaya zorlanır; bu amaçtan sapanlar ise hemen imha edilirler. Fenomenal olarak bu gerçek, Nayman Ana efsanesindeki Juanjuanların esirlerin kafasına yaş deve derisi geçirip birkaç gün bekledikten sonra ölenleri atıp kalanları kendilerine köle yapmasına benzer. Efsanede beş esirden üç dördü ölür ancak bir ikisi hayatta kalır, onlar da hafızasını, geçmişini tamamen kaybettiği için efendisine hiçbir zaman ihaneti düşünemeyeceğinden dolayı çok değerli köleler olurlar. Aynen bunun gibi, bu sistem de bütün vasıtaları kullanarak insanları rejimin itaatkâr köleleri haline getirmeye, gelmeyenlerin de hayatına son vermeye çalışır. Bu şekilde milyonlarca insan rejimin kurbanı olmuş; geri

kalan milyonlarcası da iradelerini, düşünce ve yaşam hürriyetlerini kaybetmişlerdir. Nasıl ki mankurt olmak, Aytmatov'un romanında, ölmekten daha kötüyse; burada da devrimin kölesi olmaktansa ölmeyi tercih etmek daha evlâdır.⁴

Rejimi parlak bir geleceğe ulaştırmak uğruna hayatları esir alınan insanları Elçin, romanda mühim yer tutan bir kahraman olan Abdülğaffarzade'nin dilinden şöyle anlatır:

“Devrimciler, gelecek uğruna feda ettiler kendi hayatlarını. Asilzadeler, varlıklı insanlar, ait oldukları sınıftan aynı gelecek uğruna kopararak Karakum Çölü'nde kurşuna dizildi. İşçiler, sersem köylüler işlerini güçlerini bırakarak gelecek uğruna savaşmaya başladılar ve bu suretle evde ekmek bekleyen çocuklarının hayatlarını daha da zora soktular. Gelecek uğruna sürgünlere gönderildi insanlar, Sibiryâ'nın ormanla kaplı alanlarında gelecek uğruna vereme yakalanıp kurdun kuşun yemine çevrildiler, sonra da yine gelecek uğruna Çar'ı tahtından indirdiler, ne var ki o gelecek bir türlü gelemedi işte. Stalin de gelecek uğruna çalıştı gece gündüzlü, insanoğlu gibi bir hayat bile yaşamadı kendisi; başkalarını da yine gelecek uğruna çalıştırdı, hapishanelere tıktı, imha etti; hepsini de aydınlık bir gelecek uğruna yaptı elbette. Savaş sırasında milyonlarca insan feda etti kendini. Kruşcev Stalin'in naaşını mozolenden çıkarıp ülkeyi sarmış olan korku ve baskı havasını dağıttı biraz, fakat gelecek uğruna çalışma meselesi baki kaldı elbette. Kruşcev o aydınlık geleceğe, yani komünist düzene yirmi sene sonra ulaşılmış olacağını duyurdu bütün dünyaya.... Yirmi sene sonra sabah uyanınca gazetelerin şöyle yazdığını görecektirdi: “Artık komünist düzende yaşıyoruz.”.... Fakat insanlar gelecek uğruna çalışmaya, gelecek uğruna hesap vermeye, gelecek uğruna önlerine konan hedefleri tutturmaya, gece gündüz demeden yapılan toplantılarda gelecek uğruna Brejnev adına önceden düzenlenmiş mektuplar imzalamaya devam ediyorlar. Herkes kendini biran olsun düşünmeden gelecek kuşakların refah içinde yaşamayı uğruna çalışıyor, çalışıyor, çalışıyor... Nerede peki o aydınlık gelecek? Abdülğaffarzade o mücerret gelecek uğruna çalışmayı ve ölmeyi en anlamsız ve en aptalca bir iş olarak görüyordu.... İnsanoğlu masallar ve efsaneler uydurduğu gibi iş bu rejim de mücerret bir gelecek mefhumu uydurmuş ve bu mefhum sayesinde ki yüz milyonlarca insanı yönetebilmektedir.” (Efendiyev, s.106-107)

İnsanlar baskı ve şiddetle bir ihbar mekanizmasına dönüştürülmüştür. Herkes çevresinde sistemin aradığı ve varmış gibi gösterdiği halk düşmanlarını arar hale gelmiştir. İnsanlar en yakın dostlarına, hatta çocuklar anne ve babalarına, akrabalarına; okullarda müdürler öğretmenlere şüphe ile bakar olmuştur. Bu tablo romanda şöyle anlatılır:

“Bakü'de öğretmen kadrosunun yüzde ellisini, yüzde altmışını, yüzde yetmişini kaybetmiş olan okullar da yok değildi ve böyle okulların müdürleri ve parti kolu başkanları, eğitimle ilgili toplantılarda kürsüye çıkınca ‘ifşa ettikleri halk düşmanlarının’ sayısına ilişkin rakamları gururla telaffuz ediyorlardı; ne var ki bir süre sonra aynı okul müdürlerinin veya parti kolu başkanlarının da ‘halk düşmanı’ damgasıyla hapse tıkıldığı haberi geliyordu bazen, deminki rakamlar göreve yeni gelen müdür ve başkanların dilinden düşmüyordu bu kez de...” (Efendiyev, s.204)

İdeal okur perspektifinden bakıldığında sistemin kölelerini oluşturmak, insanların beynini yıkamak için kullanılan en büyük silahın ülkenin her köşesine derin olarak sinmiş, insanları evlerinde hatta uykularında bile rahat bırakmayan, baskı ve tehditten kaynaklanan devamlı bir korku; yani hayatını, malını mülkünü, çoluk çocuğunu koruyabilme korkusu olduğu görülür. Elçin romanda bununla ilgili şöyle der:

“Yakıp yıkmak, harap hale getirmek, yerle bir etmek bu insanların hamurunda varmış. Şeytana tapıyor bunlar besbelli. Evlat babasını işpiyonluyor, kardeş kardeşe ihanet ediyor, kız annesini reddediyor, kadın kocasıyla ilgili şikâyet dilekçesi yazıyor, komsomol örgütü toplantılarında kız kardeşler arasında kavga gürültü kopuyor; camiler yıkılıyor, kiliseler yıkılıyor, insan gece

⁴ Ölümün bir kurtuluş olması konusu, Sovyetler idaresindeki Azerbaycan'ı anlatan başka romanlarda da karşımıza çıkar. Örneğin Mehmet Niyazi Özdemir'in Azerbaycan'da Sovyet baskısını anlattığı *Ölüm Daha Güzeldi* romanında da işlenir. Feyzullah Hoca romanda ölen bir mahkûmun cesedi yanında şunları söyler: “O, mutlu ölümün kollarında şimdi. Onun için her şey bitti. İnsanların zulmünün ulaşmıyacağı bir yerde artık o...” (Özdemir, s.117) “Yazarın romanına *Ölüm Daha Güzeldi* ifadesini ad olarak seçmesi de bu bağlamda önemlidir. Baskıya maruz kalanların birçoğu, o şartlarda yaşamaktansa ölmeyi tercih etmektedir.” (Güneş, s.165)

karıyla konuşurken bile politik bir hata yapmaktan korkar hale geliyor... İnsan kafası kesmekle tavuk kafası kesmek arasında zerre kadar fark kalmamış. Başka hangi ülkede, hangi dönemde bunca masum kamı akıtılmıştır?"

Romadaki bir kahraman olan okul müdürü Ali Asker Hoca, bunları düşündükten sonra; ancak düşünmenin bile suç olduğu sistemlerde yaşayan insanlara özgü şu sözü söyler: "*Neyse.. Bunları düşünmek doğru değildi aslında. İnsan kendinden bile şüphe duyar olmuştur!*" (Efendiyev, s.207)

Yazar olay örgüsü içerisinde Ali Asker Hoca'nın kızı Arzu'yu anlatarak bir çocuğun sistem tarafından nasıl beyninin yıkandığını, anne ve babasına nasıl düşman yapıldığını gösterir. (Söylemez, s.34) Babasının okulunda öğrenci olan Arzu, çevresiyle ilişkilerinde aktif, sosyal hayatında başarılı zeki bir kızdır. Her çocuğun olması gerektiği gibi koyu bir Stalin hayranıdır. Hatta bir ankette en çok sevdiği ve kendisine en yakın hissettiği sorularına Stalin cevabını verir. En çok nefret ettiği insanlara da, zamanında komünist sistem tarafından halk düşmanı olarak damgalanmış ve kurşuna dizilmiş Azerbaycan'ın eski büyüklerini ve aydınlarını yazar. Sonra altıncı sınıflardan birinde bir çocuğun en çok sevdiğine Stalin'i yazmış da, kendisine en yakın hissettiğine babası ve annesini yazmış olduğundan dolayı onu ihbar eder ve okulda pioner kolu toplantısında onu suçlu ilan ederler. Pioner kolu başkanı babasına Arzu'yu bu sebeple över. Arzu ankette en sevdiği yazara ise kendi öz babasının ve dedesinin maskelerini düşürerek, onları ihbar eden ve kurşuna dizdiren Pavlik Morozof'un hayatını anlatan bir kitabı yazan Vitali Gubaryof'u yazar. Sonra önceden beri kendisine okutulan bir halk kahramanı olarak gösterilen, sultanlara ve beylere karşı çıkmış olan Köroğlu yerine; zorbalara, hatta kendi baba ve dedesine de haddini bildirmiş olan Morozof'un okutulmasının daha iyi olacağını söyler. (Efendiyev, s.223-228)

Burada ideal bir okur olarak metnin stratejik ve repertuar olarak yönlendirmelerinden yola çıkarak şöyle bir realizasyona ulaşabiliriz ki; babasını yoktan bir sebeple ihbar edip kurşuna dizdiren, sistem tarafından beyni yıkanmış, daha doğrusu içi en yakınlarına bile sistem adına ihanetle doldurulmuş bir insan; Nayman Ana efsanesindeki annesini tanımayan ve attığı okla ölümüne sebep olan mankurt esirden daha gelişmiş ve modernleşmiş tehlikeli bir köledir. Ayrıca örtük yapıdaki gücüllükler bizi bugün modern köleler haline getiren küresel sisteme çıkartır. Çünkü bugün de modernizmin kucağında beyni yıkanan kendi çıkar ve kazancını insanlığının önüne koyan bireyler anne ve babalarını hiçe saymakta hatta engel olarak görürse canına bile kıymaktadır. Dolayısıyla beyni yıkanan ve kurt mizacındaki asaletini yerlerde süründürenler köpekleşme ya da mankurtlaşma fenomenini okurun bilincinde uyandırmaktadır.

Arzu, Azerbaycan'ın eski aydınlarından Hüseyin Cavit'in pioner düşmanı olduğu hakkında bir yazı yazar ve bunu okul gazetesinde yayımlar. Evinde baş köşesine astığı resim, Stalin'in yanında bir çocukla çekildiği bir fotoğraftır. Arzu bu fotoğraftaki kıza özenir sürekli. Bu kız Gelya Markizof'tur. Arzu da onun gibi Stalin ataya sarılmayı ve onunla fotoğraf çektirmeyi ister. En tatlı hülyalarından biri, Stalin ataya bir demet çiçek veren Arzu hayalidir. Hâlbuki, fotoğraftaki kızın Moğol Vilayet Parti Örgütü'nün başkanı olan babası daha sonraları halk düşmanı olarak kurşuna dizilmiş ve kendisi de o sıralarda o soğuk günlerde Kazakistan'da sürgündedir. (Efendiyev, 225-226)

Okuldaki etkinliklerden en yaygını olan izhar-ı nefret toplantıları, mankurtlaşma fenomenini okurun zihninde canlandırır. Spor salonunda hem öğretmenler hem de öğrenciler hep bir ağızdan halk düşmanı sıfatıyla yakalanan birtakım ünlülere karşı duydukları nefreti dile getirirler. Öğrencilerden birinin ebeveyni halk düşmanı ilan edilince yine aynı şey yapılır ve bazı durumlarda, okuldan atılmaktan, komsomol veya pioner örgütünden ihraç edilmekten kurtulmayı uman öğrenci, konuşmasında kendi

ebeveynini lanetler: “*Babamın bu kadar alçak bir adam olduğunu tahmin etmezdim!*” der. (Efendiyev, s.213) Hatta okulun sevilen hocalarından İvaz Bey bile halk düşmanı olarak tutulup kuşuna dizilmesinden sonra okulda izhar-ı nefret toplantısı yapılmış ve lanetlenmiştir. Ali Asker Hoca da, kendi akıbetinden korktuğu ve sadakatini ispat etmek için okulda zaman zaman Troçkistleri ve halk düşmanı olarak kurşuna dizilenleri lanetlemek için izhar-ı nefret toplantıları düzenler.

Arzu bir gün annesine evde de bir gazete hazırlayıp asacağını ve burada annesi ve babasını eleştireceğini söyler. O, anne babasının sisteme gereken sadakati layıkıyla göstermediğini ifade etmek için burada yazılar yazacak ve onları eleştirecektir. Ali Asker Hoca, Arzu’nun her doğum gününde okuldaki hocaları evine davet eder ve akşamı beraber geçirirler. Bir sene Arzu’nun doğum gününde talihsiz bir olay yaşanır. Mankurtlaşma metaforunu kurmaca yapıda belirginleştirme adına bu olay, metnin derin yapısında önemli bir yere sahiptir. Davetlilerin arasında, ihbarcı olduğu bilinen, çevresinde sürekli halk düşmanı arayan Hıdır Hoca da vardır. Sofraya oturulur ve kadehler doldurulur. Tam şerefe içecekken Hıdır Hoca kalkar ve Stalin’in şerefine içilmesini ister. İkinci bardaklar doldurulur ve yine Stalin’in şerefine içilir. Üçüncü bardaklar doldurulur. Bu kez Hıdır Hoca, Azerbaycan komünistlerinin lideri Mir Cafer Bağırof’un şerefine içmeyi teklif eder. Davete yeni evlendiği karısıyla gelmiş olan Hüsrev Hoca buna itiraz ederek: “*Yoldaş Mir Cafer Bağırof bizim önderimizdir elbette. Ama izin verirseniz karşımızdaki şu güzel kızın –Arzu’yu göstererek- şerefine içsek artık!*” deyiverir. Gerçi bu söz basit gibi görünse de, sistem tarafından onu halk düşmanı ilan etmek için yeter de artar bile. Bunu çok iyi bilen ve Hıdır Hoca’nın bunu affetmeyeceğini ve ihbar edeceğini bilen davetliler suspus olurlar. Sofrayı bir sessizlik kaplar ve herkes korkmaya başlar. Hüsrev Hoca da söylediğine bin pişman olur. Fakat söz bir kere ağzından çıkmıştır artık. Hıdır Hoca’nın bu olayı ihbar edeceği muhakkaktır. Her ne kadar Ali Asker Hoca, doğacak bir felaketi önlemek için Hıdır Hoca’yı savunmuş ve “*Arzu bizim nasıl olsa, şerefine de içeriz, tebrik de ederiz; acelesi yok. Ama bu kez kadehlerimizi Hıdır Hoca’nın söylediği gibi yoldaş Mir Cafer Bağırof’un şerefine kaldıralım.*” gibi sözlerle olayı örtbas etmeye çalışmış olsa da; ertesi gün yaşananlar pek fecidir. Ali Asker Hoca kendini ve ailesini kurtarmak için ihbarı bizzat kendisi yapmak zorunda kalır. Fakat her ne hikmetse davete gelen herkesin bu suça ortak olduğu iddia edilir ve hepsi de halk düşmanı olarak tutulur ve kurşuna dizilir. Garip olarak asıl suçlu gibi görünen Hüsrev Hoca, yalnız sürgüne gönderilir ve öldürülmez. Bu davetten sonra Arzu’nun babasına söyledikleri ise beyin yıkamanın ne boyutlara ulaştığının açık bir göstergesidir. Arzu önce Hüsrev Hoca’yı suçlar: “*Duvar gazetesinde Hüsrev Hoca’yu eleştireceğim!*” der. Çünkü o “*Stalin atanın öğrencisi Mir Cafer Bağırof’un şerefine kadeh kaldırmamıştır.*” Babası, Hüsrev Hoca’nın, Arzu’nun şerefine içmek için böyle yaptığını söyleyince, Arzu: “*Ne fark eder. Benim şerefime sonra da içilebilirdi. Önderlerin şerefine herkesten önce içmek lazım!*” der. Sonra babasının da bir hata yaptığını söyler. Babası yaptığı hatayı merak edince, babasının davette ortamı yumuşatmak için söylediği ifadeyi aktarır: “*Sen, ‘Arzu bizim nasıl olsa; onun şerefine daha sonra içebiliriz’ dedin. Önderlerimiz bizim değil mi yani?’*” der. Ali Ekber Hoca artık bu kadarına da söyleyecek laf bulamaz. Arzu’nun davette okuduğu bir şiir, çocukların beyninin Aldous Huxley’in “*Cesur Yeni Dünya*”sında olduğu gibi telkinle nasıl yıkandığını gösteren bir olgudur.

Ali Ekber ve diğer davetlilerin halk düşmanı olarak kurşuna dizilmesinden hemen sonra okulda yine izhar-ı nefret toplantıları düzenlenir ve Arzu çıkıp üç gün önce o kadar sevdiği babasını lanetler ve halk düşmanı olduğunu haykırır. Sistem insanların mankurtlaşan kafalarını esir almış, gerektiğinde çocuğu bile anne babasına karşı bir silah gibi kullanabilmektedir. Gariptir ki sistem tarafından halk düşmanı ilan edilip kurşuna dizilmeye mahkûm edilen insanlar da eski düşüncelerinden, bağlılıklarından geri dönmezler. Ölümüne bile “*Yaşasın Stalin!*” diye giderler. Kurşuna dizilen eski Transkafkasya Bakanlar Kurulu Başkanı Gazanfer’in kız kardeşi Adalet Bakanı Ayna Sultanof, sistem tarafından halk düşmanı ilan edilip kurşuna dizilirken son sözleri “*Stalin için ölüyorum!*” olmuştur.

İnsanların köpek gibi muamele gördüğü ve plan uğruna harcandığı bir sistem söz konusudur. Kurt gibi asil ve özgür yaratılmış insanın köpekleşmesiyle insanlık onuru ayaklar altına alınmıştır. Metnin örtük yapısında köpek-insan benzerliği birkaç cümle ile sezdirilir:

“Kara Köpek, adamların bugünkü ilk işiydi ve şansları aynı şekilde sürecek olursa, günlük planı yerine getirecekler demektir. Adamlar sahipsiz sokak köpeklerinin sığınmış olabileceği yerlerde dolaşacak, çeşitli salgın hastalıkların yayılmasına fırsat vermemek için sokak köpeklerini -sadece hastalıklı olanları değil, bütün köpekleri- arayacak, karşlarına çıkan sahipsiz köpekleri avlayacak -planı yerine getirmeleri için köpek leşi gerekiyordu çünkü- ve bu suretle kenti salgın hastalıklardan koruma görevlerini yapmış olacaklardı.” (Efendiyev, s.333)

Bu romanda açık olarak ortaya konulan insanın bütün onurunun, özgür yaşama hakkının elinden alınması meselesi, metnin örtük yapısında okura kendini sorgulamaya yönelten eğilimler ve gücüllüklerle doludur. Bugün Sovyet rejimi olmasa bile, insanoğlu çıkarlarının peşinde giderken adeta modern köleler haline gelmiş, insan asaletinin gereği olan bütün üstün erdemlerini kaybetmiştir. Büyük ihtiraslar peşinde koşarken öteki olarak gördüğü başkalarının sadece özgürlüğü değil hayat hakkı bile önemsiz hale gelmiştir.

4.Sonuç Ve Bulgular

Sonuç olarak; Iser'in okur merkezli alımlayıcı kuramı, belli bir perspektiften bakarak metnin arka planında gerçekleşen olguları ortaya çıkarma adına, oldukça kullanışlı bir yöntem ortaya koymuştur. Yazarın yazma esnasında metnin derin yapısına yerleştirdiği gücüllükler, eğilimler, boşluklar ve belirsizliklerin ideal bir okur perspektifinden, hermenötik bir bakışla yorumlanması, kurmaca eleştirisi olarak önemli bulgulara ulaşmayı sağlar. Olay örgüsü üzerinden metnin ideolojik anlamdaki repertuarını ortaya çıkarmak, sonra kurmaca yapıya odaklanıp takip edilen stratejileri tespit etmek ve arka planda yadırgatıcı bir bakışla realizasyona girerek yeni yorumlara ulaşmak gereklidir. Bu makalede metnin örtük yapısında yerleşmiş kurt/mankurt fenomenleri seçilen romanlar üzerinden ideal bir okurun gözüyle incelenmiştir.

Kan Davası, erken Cumhuriyet dönemini anlatan ve metnin örtük yapısında yoğun bir eleştiriyeye yer veren önemli bir romandır. Bu romana ideal okur perspektifinden yaklaştığımızda, metnin örtük yapısında kurt/mankurt zıtlığının adeta Anadolu insanının bir kaderi gibi yazıldığı gerçeğini alımlarız. Bir tarafta doğayla bütünleşmiş, özgürlüğünü terk etmeyen, ama topluma uyum sağlayamadığı için vahşileşen ve devletin başına bela kesilen bir köylü profili anlatılır. Diğer taraftan herhangi aydın bir öğretmenin eliyle topluma kazandırılan ve birey olduğunu hissedip uzlaşan insanların, diğer taraftan yozlaşmış insanlıklarını kaybetmesi, yani bir çeşit mankurtlaşmaları hikâye edilir. İkisini birleştirip hem asaletini koruyan, yaltaklanmayan hem de insanî bir yaşama dâhil olanlar ise Ömer ve ona destek veren bir avuç insandır romanda. Bunların Ömer dışındakileri ise yetersiz eksik tipe girdiğini düşünürsek toplumu ıslah etme misyonu ancak Ömer gibi olağanüstü kahramanlara kalır. Bu da metnin örtük yapısından, gidişattan memnun olmayan, fakat çare aramaya devam eden bir aydın rolünü ideal okura gösterir.

Cengiz Aytmatov, mankurtlaşma temasını dünya edebiyatına tanıtan yazardır. Bu kavramın bir fenomen olarak okurun zihninde canlandırılması ancak onun *Gün Olur Asra Bedel*'indeki Nayman-Ana efsanesi ile mümkün olmuştur. Çünkü dış dünyada gerçek bir karşılığı olmayan bu kavram, ancak alımlama estetiği içerisinde birer fenomen olarak metinde ortaya çıkabilir. Hafızasını kaybeden, geçmişiyile irtibatını koparan, insanlıktan çıkıp vicdanını yitiren, asaletini bırakarak soysuzlaşan insan modeli bu romanın repertuarında okurun yorumuna sunulur. Ancak romanın bu açık yorumu, asıl, Kazangap

üzerinden babasıyla/atasıyla, Ana-Beyit mezarlığı üzerinden de geçmişle, kültürüyle bağı kopartan Sabitcan karakteriyle metnin derin yapısına aktarılır. Çünkü Sabitcan'ın soysuzlaşması üzerinden mankurt efsanesi ile ilişki kurulması romanda okura havale edilmiştir.

Dişi Kurdun Rüyalari hem kurt asaletinin hem de mankurtlaşan insan tipinin açık ve örtülü her iki şekilde verilmesi noktasında ilginç bir örnektir. Romanın kahramanı Akbar'ın kurt bakış açısı örtük yapıdaki temel eğilimleri belirler. Çünkü roman, kurt asaletinin gerektirdiği bir özgürlük ile köpekleşen zihniyetin esaret çemberinin içine alınması arasında gider gelir. Kurtlar, ekosistemin bozulmasıyla sıkışarak insanlarla temasa geçerler. Ancak uzlaşmasız vahşilikleri onlara bu hakkı da vermez. Üstelik Akbar, kurmacanın olumlu kahramanının elinden gerçekleşecek zorunlu bir ölüme doğru sürüklenir anlatı boyunca. Abdias ve Boston gibi hem asil hem de toplumun ıslahına çalışan insanların akıbeti eziyet çekerek ölmektir. Grişan ve fedailer, Boss ve Bazarbay gibi insanlığı kaybedenler, yani ya efendilere teslim olan ya da kendi çıkar sevdaları ile mankurtlaşan karakterler ise, dünyanın bundan sonraki süreçte nereye doğru evrildiğinin birer göstergesidir.

Kassandra Damgası ve *Cesur Yeni Dünya* içerik noktasında birbirlerine yakın eserlerdir. Bu iki eserde, insanoğlunun haris arzularını tatmin etmek için doğal yaşamın, üreme sisteminin yapay metotlarla nasıl değiştirildiği anlatılmaktadır. Belki modern ve teknolojik bir dünyada yaşamak maddî anlamda insanoğluna çok şey kazandırsa da, insanı gerçek manada insan yapan bütün değerlerini alıp götürmektedir. Bu anlamda bu metinlerin örtük yapısında ideal okurun hemen fark edebileceği mankurtlaşma fenomeni hermenötik yorumlara önemli bir açılım kazandırmaktadır.

Azerbaycanlı yazar Elçin'in *Ölüm Hükümü*, bir toplumun hep beraber nasıl mankurtlaştırıldığını göstermesi noktasında oldukça ilgi çekici bir örnektir. Hatta mankurtlaşmanın en ileri derecesi olan insanî değerleri tamamen terk edip soysuzlaşma metaforu romanın her tarafına yayılmıştır. Bir insanın en yakınlarına, kızına, eşine bile güvenemeyecek hale getirilmesi insanlığın bitişini gösterir. Kurdun köpekleşmesi fenomeni üzerinden bunu değerlendirirsek; özüne sahip çıkan asil insan, ihbarcı olmaz ve arkadan vurmaz gibi mesajlar metnin örtük yapısında belirir.

Bu metinlerde örtük yapı üzerinden ima edilen olay parçalarında ve yapıya yön veren stratejilerde gördüğümüz üzere; mankurtlaşan, beyni yıkanan insan devirlere ve şartlara göre değişkenlik arz etmektedir. Mazide Juanjuanlar tarafından sınırlı sayıda insana deve çobanlığı yaptırmak için kullanılan mankurtlaştırma; halihazırda geniş kitleleri sorgusuz sualsiz sistemin emrinde çalıştırmak için, yani modern gönüllü köleler haline getirmek için kullanılmaktadır. Aslında sonuç itibarıyla düşündüğümüzde, mankurtlaştırma azalmamış, tersine daha da yaygınlaşmış, eskiden bir kabileden ele geçirilen esirlere uygulanırken, geçtiğimiz yüzyılda Sovyetler Birliği gibi büyük ülkelerin halkını topyekûn kuşatmıştır. Bugün ise gerçi Sovyetler Birliği yıkılmış; ama yine de gelişen kapitalist dünyada insanlar daha doğuştan şartlandırılmakta ve belli çıkar odaklarının yönlendirmesiyle ileride ne yapacakları ne için çalışacakları onlara telkin edilmektedir. Daha derinliğine düşündüğümüzde gazete, reklam, dergi ve televizyonların insanların nasıl düşüneceklerini, nasıl giyineceklerini, nasıl yaşayacaklarını belirlediğini, bunun dışına çıkanların toplumda nasıl garip karşılandığını görebiliriz. Kısacası kapitalizmle beraber teknoloji ve haberleşme geliştikçe mankurtlaştırma tarz ve şekilleri de farklılaşmakta, daha modern yöntemlerle yapılmaktadır.

Kaynakça

Altun, Z. (2019 Bahar). Türk Kültüründe "Kurt Kavramı" Üzerine Bir İnceleme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum / Education And Society In The 21st Century*, 8(22), 91-108.

- Aytmatov, C. (2005). *Dişi Kurdun Rüyalari*. Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2008). *Kassandra Damgası*. (A. Pirverdioğlu, Çev.) Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2016). *Gün Olur Asra Bedel*. (R. Özdek, Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Azap, S. (2013). Kurtlar ve Mankurtlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 279-287.
- Bayram, B. (2006). Oğuz Epik Anlatımları ve Çuvaş Alp Hikâyeleri'nde Kutsal Kurt Ve Tepegöz. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, VI(1), 19-27.
- Çoban, R. V. (2013, Ekim 15). Kurtadam Mitlerinin Oluşumu ve Türk Mitolojisinde Kurtadam Yaklaşımları. Şubat 16, 2024 tarihinde <https://halkbilimifolklor.blogspot.com/2013/10/kurtadam-mitlerinin-olusumu-ve-turk.html> adresinden alındı
- Değirmenci, H. (2022 Mart). Halil Soyuer'in Şiirlerinde Doğa Farkındalığı: Ekoeleştirici Işığında Bir Okuma. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(1), 171-186.
- Eagleton, T. (2003). *Edebiyat Kuramı Giriş*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Efendiyev, E. (2007). *Ölüm Hükmü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ergin, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güneş, M. (2010 Kış). Siyasî Tarih Tanığı Olarak *Ölüm Daha Güzeldi* Romanı. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(1), 135-166.
- Güntekin, R. N. (2017). *Kan Davası*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Huxley, A. (2007). *Cesur Yeni Dünya*. (Ü. Tosun, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Iser, W. (1974). *The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. London: The Johns Hopkins University Press.
- Iser, W. (1978). *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Karasoy, Y., & Tombul, A. E. (2018). Peygamberler Tarihinde Bir Kurt Hikâyesi. *Millî Folklor*, 30(117), 131-135.
- Moran, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Onsori, A. (2023). Oğuz Mitolojisinde Köpek. (H. Behrami, Dü.) *Babür*, 2(2), 211-224.
- Özdemir, M. N. (1990). *Ölüm Daha Güzeldi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Rifat, M. (2004). *Eleştirel Bakış Açları*. İstanbul: Dünya Kitapları.
- Söylemez, O. (2005). *Türk Dünyası Edebiyatları: Roman*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Taş, E. (2023 Yaz). Türk Destanlarında Kurt. *Kün Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3(1). doi:<https://doi.org/10.54281/kundergisi.30>.
- Yetkin, G. B., & Öksüz, G. (2019). Edebiyatın Sadık Kahramanları: Köpekler ve Mumu. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(47), 4248-4258. doi:<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1594>
- Zima, P. (2004). *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi*. (M. Özsarı, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.